

TANULÓKÁRTYÁK TÖRTÉNELEMBŐL

Az őskortól 1848-ig

TOVÁBBI KIEGÉSZÍTÉSEK

TARTALOMJEGYZÉK

1. Történelmi korszakok	8
2. Törvényhozási épületek	8
3. Népességgrobbanás az őskorban	8
4. őskori leletek Magyarországon	8
5. Az egyiptomi építészet csodái	8
6. A fáraó zsoldosa – ESEMÉNYKÁRTYA	8
7. A törvényhozó	8
8. Vallásalapítók	9
9. A próféta	9
10. A Mester	9
11. Ókori írások	9
12. A termékeny félhold	10
13. Az ókori Közel-Kelet	10
14. A kincses király	10
15. Görög hitvilág	11
16. Ókori olimpiák	11
17. A görög bölcs	11
18. Az athéni társadalom	11
19. Az athéni demokrácia	11
20. Athén híres szülőtte	12
21. „A hosszútávfutó magányossága”	12
22. Görög-perzsa ütközetek	12
23. A fegyelem félszigete	13
24. Nagy Sándor	13
25. Hadjárat Perzsia ellen – ESEMÉNYKÁRTYA	13
26. A történetírás múzsája	13
27. Görög bölcsek	14
28. Róma alapítása	15
29. Róma és Karthágó csatái	15
30. Római közjogi méltóságok	15

31. Római politikusok	16
32. A diktátor	16
33. Fényes üstökös	16
34. Diocletianus	17
35. Jeruzsálem	17
36. Ókori emlékeink	17
37. A birodalom bukása	18
38. Az isteni gyermek	18
39. Apostolok	18
40. A városalapító	19
41. A zsinat	19
42. A cezaropapizmus egyik képviselője	19
43. Királyok királyai	20
44. A pápai állam	20
45. Nagy Károly uralkodása	20
46. Az iszlám	21
47. Al-Hvárizmi: De Numero Indorum – ESEMÉNYKÁRTYA	21
48. Keresztes lovagok	21
49. Szerzetesek	22
50. Zarándokút – ESEMÉNYKÁRTYA	22
51. Eretnekmozgalmak	22
52. Inkvizíció – ESEMÉNYKÁRTYA	23
53. Hűség és szolgálat	23
54. Uradalom	23
55. Földművelés a középkorban	23
56. Céhek	24
57. Kereskedelmi útvonalak	24
58. Kereskedőkaraván – ESEMÉNYKÁRTYA	25
59. Művészeti stílusok	25
60. A világi és egyházi hatalom	25

61. Egyetem	26
62. Sorbonne – ESEMÉNYKÁRTYA	26
63. Nagy szabadságlevél	26
64. Husz János	27
65. Könyvnyomtatás	27
66. Pestisjárvány – ESEMÉNYKÁRTYA	28
67. Oszmán birodalom	28
68. Honfoglalás 1.	28
69. A honfoglaló magyarok társadalma	28
70. Honfoglalás 2.	28
71. Magyar hadjáratok	29
72. Magyarok fejedelme	30
73. Az államalapítás és Szent István	30
74. Árpád-kori szentek	30
75. A Szent Korona	30
76. Terjeszkedés az Árpádok korában	31
77. István egyházszervezete	31
78. István, László, Könyves Kálmán	31
79. István és az egyház	32
80. II. András kortársai	32
81. A király és a szerviensek	32
82. A tatárjárás	33
83. A magyar közigazgatás a 13. század végén	33
84. Nemzetiségek a 13. században	33
85. Uralkodók és intézkedéseik 1.	34
86. Árpád-házi uralkodók	34
87. Caroberto	35
88. Magyar várostípusok a 14. században	35
89. Toldi királya	35

90. Magyar történetírók	36
91. Luxemburgi Zsigmond – ESEMÉNYKÁRTYA	36
92. Luxemburgi Zsigmond kortársai	36
93. Luxemburgi Zsigmond uralkodása	36
94. Hunyadi János	37
95. Hunyadi Mátyás udvara	37
96. A végvárrendszer	38
97. Uralkodók és intézkedéseik 2.	38
98. Hunyadi Mátyás	38
99. Magyar krónikások	39
100. Hunyadi Mátyás kortársai	39
101. Hess András nyomdája – ESEMÉNYKÁRTYA	39
102. Mátyás vendégszeretete – ESEMÉNYKÁRTYA	39
103. Az „igazságos” király	40
104. A földrajzi felfedezések	40
105. A reformáció	40
106. A reformáció megindulása	40
107. Az egyik reformátor	41
108. Jézus társasága	41
109. Kolumbiai indiánok – ESEMÉNYKÁRTYA	41
110. A kitérülő világ	41
111. Egy hosszú háború	42
112. A „szűz” királynő	42
113. Isztambuli látogatás – ESEMÉNYKÁRTYA	42
114. Az angol király trónfosztása	42
115. Egy vér nélküli forradalom	43
116. A napkirály	43
117. Az orosz cár	44
118. A csillagász	44
119. Fuggerzeitung – ESEMÉNYKÁRTYA	44
120. Az utolsó középkori magyar király	44

121. A különös királyválasztás	45
122. Uralkodók és intézkedéseik 3.	46
123. Buda elfoglalása	46
124. Fráter György	47
125. Az Erdélyi Fejedelemség államszervezete	47
126. A török berendezkedés	48
127. A török hadjárat	48
128. Az ostrom	48
129. A felkelés	49
130. A fejedelem	49
131. A költő és hadvezér	49
132. Középkori magyar művelődés	50
133. Magyarországi reformáció	50
134. Törökellenes harcok	51
135. Magyar egyetemek	51
136. Szerzetesrendek Magyarországon	51
137. Buda visszafoglalása	52
138. I. Lipót	52
139. Nehéz családi örökség	53
140. A vatikáni levéltár – ESEMÉNYKÁRTYA	53
141. A Rákóczi-szabadságharc	53
142. Erdély fejedelmei	54
143. Nemzetiségek Magyarországon	54
144. Nőági örökösdés	54
145. A felvilágosodás	55
146. A felvilágosodás gondolkodói	55
147. A kapitalizmus	56
148. A nagy francia forradalom	56
149. A jakobinusok	57
150. A porosz katonaállam kiteljesítője	57
151. Az újvilág államai	57
152. A korzikai	57

153.	A szabadság politikai ideológiája	58
154.	A nemzeti érzés politikai ideológiája	58
155.	A tradíció politikai ideológiája	58
156.	A szolidaritás politikai ideológiája	59
157.	A szövetségesek	59
158.	Az első ipari forradalom	59
159.	Az első gőzmozdony – ESEMÉNYKÁRTYA	59
160.	A magyar belpolitika a 18. században	60
161.	A Magyar Királyság hivatali rendszere	60
162.	Királyok és királynék anyja	60
163.	A kalapos király	61
164.	II. József kortársai	61
165.	Uralkodók és intézkedéseik 4.	62
166.	A reformkor	62
167.	„Nyelvében él a nemzet”	63
168.	Kossuth programja	63
169.	A legnagyobb magyar	64
170.	A zsidói kastély ura	64
171.	A Himnusz költője	65
172.	A haza bölcse	65
173.	Kossuth politikája	66
174.	Az első vallás- és közoktatásügyi miniszter	66
175.	A radikális ifjúság	66
176.	Örökmécses őrzi emlékét	67
177.	Kossuth és Széchenyi vitája	67
178.	A reformkori politikai csoportosulások	67
179.	Reformkori politikusok és műveik	68
180.	A reformkor építészeti remekei	68

1. TÖRTÉNELMI KORSZAKOK

2. TÖRVÉNYHOZÁSI ÉPÜLETEK

3. NÉPESSÉGROBBANÁS AZ ŐSKORBAN

4. ŐSKORI LELETEK MAGYARORSZÁGON

5. AZ EGYIPTOMI ÉPÍTÉSZET CSODÁI

A piramisokat a szabadok építették akkor, amikor pl. az áradás miatt nem végezhettek termelő munkát. Megépítésük rendkívül alapos csillagászati és geometriai ismeretet követelt meg, és az évtizedekig tartó építkezés óriási szervező munkát igényelt. Maga az építmény helyben kifejtett mészköből készült, a belső helyiségeknél pedig szürke gránitot alkalmaztak. Kheopsz (Hufu) fáraó piramisa oldalainak mai hossza egyenként 230 méter, magassága 137 méter. (Mivel a külső burkolat már lekopott, az eredeti méretek ennél méterekkel nagyobbak voltak.)

6. A FÁRAÓ ZSOLDOSA – ESEMÉNYKÁRTYA

7. A TÖRVÉNYHOZÓ

A törvénykönyvben az ítéletek döntő többsége kereskedelmi, öröklési vagy éppen családi jogi jellegű szabályokból áll. A büntetőjogi szabályokban a talio – azaz szemet szemért elve – széleskörűen érvényesül. Például halállal bünteti a gyilkosságon és az arra való felbujtáson kívül a hamisan vádlót vagy tanúskodót, a tolvajt, a rablót, a rabszolga megszöktetőjét vagy rejtegetőjét,

a kocsmába akár csak belépő papnót, a paráználkodót, a vérfertőzöt, a férje vagyonát pazarló asszonyt éppúgy, mint azt az építőmestert, aki egy szabad ember házáat rosszul építette fel, és az összedőlve a tulajdonos halálát okozta.

8. VALLÁSALAPÍTÓK

Buddha tudását nem tanítómesterétől kapta, nem szent iratok tanulmányozása révén ismerte fel. A buddhává válás az emberben lejátszódó megismerési folyamat végeredménye, de a buddha ennek végére érve is halandó ember marad. A buddhisták szerint a már létező buddhák csak megmutatják az üdvösséghez vezető utat, és a követőnek kell eldöntenie, hogy azon jár-e. Az alapító semmilyen iratot nem hagyott hátra, halálának évében összeülő első buddhista zsinat kezdte el a szent tanítások összegyűjtését. A buddhizmus szent iratait tartalmazó gyűjtemény a Tipitaka (vagy Tripitaka).

9. A PRÓFÉTA

10. A MESTER

11. ÓKORI ÍRÁSOK

A képirás (piktográfia) esetén nem hangértéket jelöl egy-egy ábra, hanem az ábrázolt tárgyra utal. A fogalomírás (ideográfia) már egy fejlettebb verzió, hiszen a jelek már nemcsak a konkrét tárgyra utaltak, hanem az ahhoz kapcsolódó elvont fogalmakra is. Így például a szem a látás, figyelés tevékenységét is kifejezte. A hangérték azonban itt sem számított, azaz nyelvtől függetlenül lehetett ezeket a szövegeket olvasni. A következő lépcsőfok a logográfia kialakulása. Ez esetben a szó hangalakja az olvasás alapja, s ez tette lehetővé, hogy többtagú szavakat egymás mellé rajzolt jelekkel ábrázoljanak (pl. a pad és a ló jele összeolvasva padló). Az ismeretek bővülése miatt azonban a szóírásban rejlő lehetőségek is túl korlátozottak tűntek, ezért a szavakat

elemekre, először szótagokra majd betűkre bontották fel, így alakultak ki a szótag- és betűírások.

12. A TERMÉKENY FÉLHOLD

Közép-Mezopotámiában (pl. Babilon környékén) a csatornahálózat bővítése a központi hatalom legfontosabb feladata lett és maradt, hiszen újabb területeket csak új csatornák építésével kapcsolhattak be a földművelésbe. A csatornák egyszerre működtek vízvezető árokrendszerként, de gátak és a zsilipek szabályozták a víz szintjét is, azaz mindenekelőtt biztonságossá tették a termelést, amivel magas termékenységet teremtettek. A kultúrművények többségének háziasítása is ennek köszönhetően fejeződött be.

13. AZ ÓKORI KÖZEL-KELET

Az ókori zsidó törzsek élén először választott vezetők álltak, ez az ún. bírák kora, majd a Kr. e. 11. század végén királysággá szervezték. Saul után Dávid királlyal (kb. Kr. e. 1010–970) új dinasztia lépett trónra, ezt nevezik Dávid házának. Fia, Salamon (kb. Kr. e. 970–930 k.) nevéhez kapcsolódik a jeruzsálemi templom, a vallási központ megépítése. Uralkodása után a központosítási törekvések és a nagy adóterhek miatt a királyság két államra szakadt, északon létrejött Izrael, délen pedig Jeruzsálem fővárossal Júdea. A jeruzsálemi templom köré szervezett zsidó vallás a legkorábbi monoteista vallás.

14. A KINCSES KIRÁLY

Mint az a megoldófüzetben is említettük, Nagy Dareiosz a hatalmat nem örökléssel, hanem politikai gyilkossággal szerezte meg. A király a véres indítást nem tagadta a trónra jutását és uralkodásának dicsó tetteit elmesélő behisztuni feliratban, de a rossz erők elleni jogos küzdelemnek tüntette fel. A behisztuni felirat kultúrtörténeti jelentősége óriási, hiszen a többnyelvű szöveg segítségével fejtette meg H. C. Rawlinson az ékírást.

15. GÖRÖG HITVILÁG

16. ÓKORI OLIMPIÁK

17. A GÖRÖG BÖLCS

Szolón arisztokrata, de nem túl vagyonos család leszármazottja volt, kereskedőként jól ismerte a társadalom különböző rétegeinek életét, problémáit. Elrendelte az adórszolgáltatás felszámolását és a teherlerázást, de a parasztok számára nem osztott földet, így az arisztokrata nagybirtokok fennmaradtak, sőt tovább erősödtek. A démosz vagyonosabb tagjai nagyobb befolyáshoz jutottak, de az arisztokrácia politikai szerepe továbbra is meghatározó maradt.

18. AZ ATHÉNI TÁRSADALOM

Peisizisztratosz az öt hatalomra segítő parasztoknak földet osztott, de nagy figyelmet fordított a tengeri kereskedelem fejlesztésére is. Jól működő gazdasági kapcsolatot alakított ki különböző poliszokkal, s ehhez kiépítette Athén kikötőjét, Pireuszt. Nagy építkezéseket kezdeményezett Athénban is, ezzel munkához juttatta a kézműveseket. Ezen építmények közé tartozik a kártján látható, nagyon jó állapotban fennmaradt Héphaisztosz templom is. Támogatta Dionüszosz tiszteletét, ezzel jelentősen hozzájárult a dráma műfaj és a görög színjátszás kialakulásához.

19. AZ ATHÉNI DEMOKRÁCIA

A poliszt irányító intézményrendszer legfontosabb eleme a népgyűlés volt, ahol elvileg minden athéni polgár részt vehetett a döntésekben. Kleiszthenész teljesen megszüntette a vérségi előjogokat, s bár elvileg Athén minden polgárát azonos jogok illették meg, a vagyoni helyzet még több esetben meghatározta a politikai befolyást. Gondoljunk csak arra, hogy pl. Athénban a tisztségviselők nem kaptak fizetést az egy éven át végzett munkájukért.

20. ATHÉN HÍRES SZÜLÖTTE

Periklész filozófia iránti elkötelezettségét mutatja, hogy legfelsőbb baráti köréhez tartozott Anaxagorasz. A politikai irányításba mint sztratégosz szült bele, nem töltött be arkhóni tisztséget. Reformjaival a démosz érdekeit szolgálta. Külpolitikai intézkedéseiben a déloszi szövetség működését Athén érdekeinek rendelte alá. A szövetség kincstárát is Periklész kezelte, s ebből nemcsak a védelmet biztosító flottát tartotta fenn, hanem a pazar athéni építkezések finanszírozására is futotta belőle. Politikai ellenfelei többször megtámadták, részben sikkasztással vádolták, részben pedig élettársa, az éles eszéről és csipős megjegyzéseiről elhíresült milétoszi Aszpászia miatt kellett vádakra válaszolnia.

21. „A HOSSZÚTÁVFUTÓ MAGÁNYOSSÁGA”

Miltiadész komolyabb politikai pályafutását türannoszként kezdte Kherszoné-szoszban. E minőségében kezdetben I. Dareiosz vazallusa lett, de aztán csatlakozott a perzsaelenes ión felkeléshez. Ezen felkelés közben került szövetségesi viszonyba Athénnel, így amikor a perzsák leverték a mozgalmat, Miltiadész Athénba menekült. S bár az athéniak nem feledték türannoszi előéletét, Kr.e. 490-ben megválasztották a 10 sztratégosz egyikének. E minőségében aratott győzelmet Marathónnál a perzsákon. Amikor a következő évben sikertelen akciót indított a perzsabarátnak titulált poliszok ellen, és az akció során súlyosan megsebesült, akkor az ellenségei kihasználva a helyzetet árulással vádolták meg a bíróságon. Halálra ítélték, de végül súlyos pénzbüntetésre enyhítették az ítéletet. Mivel a pénzt kifizetni nem tudta, ezért börtönben tartották, ahol a sebei elfertőződtek, ebbe halt bele. Érdekesség, hogy Miltiadész legnagyobb politikai ellenfele, legfőbb vádlója Periklész édesapja volt.

22. GÖRÖG-PERZSA ÜTKÖZETEK

A Thermopülai-szoros már a görög mitológiában is jelentős szerepet kapott. A Héraklészhez kapcsolódó mítoszok egyike úgy tartja, hogy a herosz, Zeus

fia itt, ebben a szorosban található forrás vizében próbálta meg magáról lemosni a lernéi Hüdra mérget, ám nem járt sikerrel. Ez a mérgek okozta Héraklész halálát, s a helyiek úgy tartották, ettől a méregtől lett kénes a folyó vize.

23. A FEGYELEM FÉLSZIGETE

Spárta a Kr. e. 7. század közepén zajló második messzénéi háborúban akkora területeket hódított meg, amekkorát már csak úgy tudtak ellenőrizni, és a meghódítottakat féken tartani, hogy minden spártai polgár kötelezően fegyveres szolgálatot teljesített, ami inkább rendőri, mintsem katonai lehetett. A perioikoszok (körüllakók) és a helóták adták a spártai hadsereg tömegét. Hérodotosz lejegyezte, hogy a Thermopülainál elesett spártaiak egy része is helóta volt, valamint a Kr. e. 479-ben, a perzsák feletti győzelemmel végződő plataiai csatában minden spártaira hét helóta katona jutott. A katonai szolgálat fejében a helóták egy részét fel is szabadították.

24. NAGY SÁNDOR

Nagy Sándor édesapja (II. Philipposz) Héraklészről, édesanyja (Olümpiasz) családja pedig Akhilleuszról származtatta magát... Mondhatni, így könnyű... Nagy Sándor meg akart felelni a nagy elődök jelentette mintának, s gyakran beszélt magáról olyan szavakkal, mint ahogy a hőroszokról volt szokás. A családi legendát erősítette Nagy Sándor fogantatásának a története. Mind édesanyja, mind édesapja álmot látott, s mindkét álom arra utalt, hogy a születendő csecsemő atyja voltaképpen Zeusz, az istenek királya.

25. HADJÁRAT PERZSIA ELLEN – ESEMÉNYKÁRTYA

26. A TÖRTÉNETÍRÁS MÚZSÁJA

Az Ókori Kelet nagy államaiban is voltak, akik feljegyezték egy-egy uralkodó nagy tetteit, az államot érintő fontosabb eseményeket, de ez még nem törté-

netírás, hanem az események rögzítése. A történetírók ugyanis az is érdekli, hogy milyen okok, emberi cselekedetek állnak egy-egy esemény hátterében.

27. GÖRÖG BÖLCSEK

Szókratész módszerét vagy iróniáját sokan nem értették, önteltnek, gőgösnek, okoskodónak, sőt bajkeverőnek tartották. Azzal vádolták, hogy megrontotta az ifjúságot, és tagadta a város isteneit. Ha ezeket rábizonyítják, akkor súlyos, akár halálos büntetést is kiszabhatott rá az athéni esküdtbíróság. Szókratész hiába beszélt saját igaza mellett, megszokott pengeéles érvelése, ironikus és önironikus megjegyzései nem javítottak, hanem rontottak a helyzetén. Az pedig végképp elfogadhatatlannak tűnt sok athéni számára, hogy a filozófus azt állította, különleges isteni rendelés vezérli. Az első szavazáskor 280-an a bűnösségre, 220-an pedig a felmentésére szavaztak. Az athéni törvények szerint a vádlottnak jogában állt más büntetést javasolni a halál helyett. Sokan azt hitték, Szókratész él a lehetőséggel, és száműzetést kér magára. De nem így tett. Egyrészt mert nem tudta elképzelni, hogy más poliszban éljen, másrészt pedig ezzel elismerte volna, hogy bűnös. Ő pedig nem tartotta annak magát. Ehelyett – megint csak iróniával közelítve a helyzethez – olimpiai bajnokoknak vagy nagy hadvezéreknek járó bánásmódot kért magának, mint a város polgárai számára kivételes szolgálatot teljesítő személynek. Ez a javaslata megütközést keltett, s nem az őt támogatók számát növelte. Támogatói javaslatára végül pénzbüntetésre módosította a kérését, a felkínált összeget azonban a bíróság nem tekintette a halálbüntetéssel egyenrangúnak. A második szavazáskor már 360 fő szavazott a halálra... Felvetődik a kérdés, hogy Szókratész hibázott-e saját pere során. Nincs egyértelmű válasz. Az azonban biztos, hogy nem hazudtolta meg mindazt, amit 50 éven át tanított. Ezért utasította el tanítványai javaslatát is, amikor azok kétségbeesésükben meg akarták szöktetni.

28. RÓMA ALAPÍTÁSA

Livius – az egyik legjelentősebb római történétíró – is megörökítette a Róma alapításához fűződő mondákat, bár maga aligha hitt bennük. Szellemesen úgy fogalmazott: egy olyan dicső népnek, mint a római, illik, hogy dicső múltja is legyen. És a múltbéli dicsőség több forrásból táplálkozik: egyrészt Romulus és Remus – és ezzel képletesen a rómaiak – atyjaként Mars istent tisztelték, másrészt pedig a görög kultúrkörhöz is kapcsolódtak, amikor a trójai háborúból menekülő homéroszi hőst, Aeneast is ősöknek tekintették.

29. RÓMA ÉS KARTHÁGÓ CSATÁI

A Kr. e. 216-ban zajlott cannae-i csata elvesztésének egyik oka, hogy a hadakat vezető két consul hadászati elképzelései homlokegyenest különböztek, s egy ilyen konfliktus kiegészülve az ellenfél, Hannibál hadvezéri képességeivel, kiválóan felkészített és felszerelt gyalogságának és lovasságának magas harcértékével már magyarázatot adhat a katasztrofális római vereségre. A csata után azonban Róma demográfiai és anyagi tartalékaira, stabil szövetségi rendszerére építve egyre sikeresebben szigetelte el az Itáliában tartózkodó pun haderőt utánpótlási vonalaitól. A szükséghelyzetben még arra is hajlandó volt, hogy a Cannae-nál elszenvedett hatalmas vérvesztés – 48–50 ezer római halt meg a csataterén és 18 ezren estek fogságba – pótlására rabszolgákat vásároljon, kiképezze és felszabadítsa őket.

30. RÓMAI KÖZJOGI MÉLTÓSÁGOK

A tisztviselőknek meghatározott számú lictor tartozott a kíséretéhez, a consulokat pl. 12 fő, a dictator vizont 24 fő illette meg. Mindig egyes sorban haladtak a tisztviselő előtt, és amellett, hogy egyértelműen mutatták annak méltóságát (pl. a neki járó köszöntésre figyelmeztették az embereket), biztosították a szabad utat is. Valószínűleg az etruszkoktól vették át a rómaiak ezt az intézményt.

31. RÓMAI POLITIKUSOK

A Gracchusok édesapja kétszeres consul, censor volt, Szardíniát ő hódoltatta meg. Anyai nagyapjuk és nagybátyjuk is jelentős hadvezér, az utóbbi győzte le a püdnai csatában Kr. e. 168-ban a makedónokat, amivel lehetővé vált a görög területek provinciává szervezése. Marius családjában előtte nem voltak politikai szerepet vállaló személyek. Közrendű származása miatt először katonaként futott be nagyobb karriert, s erre a dicsőségre alapozva, valamint a néppárt (populares) támogatását maga mögött tudva nyerte el többször is a consuli címet.

32. A DIKTÁTOR

Pompeius és Crassus Sulla uralma alatt (Kr. e. 82–79) hadseregükre támaszkodva hatalmas befolyásra és ezzel együtt vagyonra tettek szert. Julius Caesar nagynénjének a férje a néppárti Marius volt, s Caesar első feleségének az édesapja is ehhez a politikai csoporthoz tartozott. A kor folyamatait megértő három politikus felismerte, hogy a szenátusnak nincsenek meg az eszközei a politika irányítására, a rend helyreállítására. Az állam ügyeire a nagy vagyon segítségével létrehozott hadsereggel, politikai népszerűséggel és támogatottsággal bíró politikus hadvezérek lehettek igazán hatással. Hogy ez a köztársaság halála? Igen, de vélhetően a triumvireket ez a kérdés kevésbé foglalkoztatta...

33. FÉNYES ÜSTÖKÖS

A 19 éves kor hátrányt jelenthetett volna Octavianus számára, de a caesari örökség nyilvánvalóan nagyon komoly politikai tőkét biztosított neki, ám komoly anyagi terhet is rótt rá. Végül Antoniust – Caesar consultársát és szövetségését – rávette arra, hogy engedje át neki Caesar pénzét, így a hagyatékából és saját vagyonából kifizette a megörökölt adósságokat, és hadsereget is szervezett Caesar veteránjaiból.

34. DIOCLETIANUS

A tetrarchia négyes hatalom, mely úgy alakult ki, hogy a császár (Diocletianus) maga mellé emelt egy társcsászárt (Augustust) és mindkettőjüknek volt egy-egy alcsászára (Caesarja), majd négyük között felosztotta a birodalmat. A két Augustusnak természetesen alá volt rendelve a két Caesar, de saját területükön lényegében azonos volt a hatáskörük. Ők irányították a hadsereget, a pénzügyeket, az igazságszolgáltatást és a teljes közigazgatást. A rendszer jelszava az egyetértés volt, s ezt fejezi ki a kártyán látható, ma a Szent Márk-székesegyházat díszítő szobor is. A tetrarchia azonban Diocletianus lemondása után nem bizonyult tartósnak, a hatalomért háború tört ki a kijelölt és önjelölt utódok között.

35. JERUZSÁLEM

A zendülések már a Kr. u. 66-ban kitört zsidó háborút megelőzően is mindennaposak voltak Júdeában, s ezek hátterében részben a vallási konfliktusok, részben a magas adóterhek álltak. Az ide küldött helytartók békéltető lépései nem sok eredménnyel jártak, így robbanhatott ki maga a háború. Vespasianus 68-ban már Jeruzsálem felé haladt, amikor eljutott hozzá Nero halálának a híre. Az alacsony sorból származó Vespasianust saját hadserege kiáltotta ki császárrá, így a zsidó háború lezárását idősebb fiára, Titusra bízta. Fél éves ostrom után ő vette be Jeruzsálemet és pusztította el a várost.

36. ÓKORI EMLÉKEINK

A későbbi Pannónia meghódítására Augustus uralma idején került sor Kr. e. 12–9. között. Augustus Tiberiust küldte ide a légiók élén, aki azonban csak véres harcokban tudta legyőzni a pannonokat. Tiberius a foglyokkal sem bánt kesztyűs kézzel: a fiatalok nagy részét rabszolgának adta el, így akarván megakadályozni a Róma elleni felkelést. A római hatalom azonban ennek ellenére nem volt stabil, Kr. u. 6-ban lázadás tört ki a hódítók ellen, amit csak 9-ben

sikerült leverni. A felkelés annyira nagy problémát okozott Rómának, hogy volt olyan történetíró, aki a punok jelentette veszedelemhez hasonlította.

37. A BIRODALOM BUKÁSA

Attila vezetésével a hun, germán és alán seregek 451-ben átkeltek a Rajnán. A rómaiak haderejét kiegészítették a szövetséges germán királyságok (burgundok, száli frankok, vizigótok) csapataival, és a catalaunumi síkon megállították a hunokat. Attila seregei a vereség hatására nem estek szét, sőt 452-ben Itália ellen indultak. Kifosztották és elpusztították a gazdag kereskedővárost, Aquileiát, de elfoglalták Mediolanumot (mai Milánót) és Veronát is. Róma ellen indultak, de végül a város elfoglalása nélkül váratlanul visszafordultak, hazatértek a Kárpát-medencébe. E fordulat oka éppúgy lehetett a keletrómai támadás, mint a járvány pusztítása, de biztos forrásaink nincsenek Attila döntésének hátteréről. A kártyán látható Raffaello festmény tehát történetileg nem helytálló: Attila és Nagy Leó pápa nem találkoztak Róma kapujában.

38. AZ ISTENI GYERMEK

A zsidóság elfogadja Jézus tanító voltát, de nem tekinti Messiásnak (Megváltónak). Az iszlám követői prófétának tartják, de hitük szigorú monoteizmusából fakadóan nem hisznek a Szentháromságban, azaz Jézus isteni természetében. Az indiai gyökerű vallások, azaz a hinduizmus és a buddhizmus is elismeri nagy tanítóként, de egyik sem tekinti istennek, vagy isteni természetűnek.

39. APOSTOLOK

Pál egy hellenizált zsidó családban született, magas szintű oktatásban részesült. Részt vett a keresztények üldözésében is, míg egyik Damaszkuszba tartó útján látomása volt, amiben Jézus szólt hozzá. A látomás hatására megtért, és a pogányok megkeresztelését tekintette egyik fő feladatának. Pál lehetővé tette, hogy a pogányok felvegyék a kereszténységet anélkül, hogy előtte zsidó hitre tértek volna. Elvetette a zsidó szertartások aprólékos előírásait is. Az őskeresz-

tény tanokkal is szembefordult annyiban, hogy tagadta a végítélet közeli bekövetkeztét. 64-ben végezték ki a Rómában kimondott halálos ítélet alapján. Mivel római polgár volt, ezért nem kínhalállal vették el az életét, hanem lefejezték.

40. A VÁROSALAPÍTÓ

Constantinus uralkodása alatt a kereszténység volt a leginkább támogatott vallás, de még nem lett államvallássá. Maga a monoteizmus nem volt idegen a római vallásban lezajló változások miatt sem, hiszen a korban szintén elterjedt napistenkultusz (Sol Invictus) is monoteisztikus vonásokat mutatott. Minde mellett Constantinus számára egyértelmű hasznot jelentett, hogy a Diocletianus-féle reformokat folytató, egyeduralomra törekvő politikája egy olyan szellemi bázisra építhetett, amelynek háttérében egy dinamikus terjedő vallás állt.

41. A ZSINAT

A keresztényüldözések lezárulta, a vallás egyenjogúságának kimondása gyorsan felszínre hozta a különböző keresztény irányzatok nézetkülönbségeit. A niceai zsinaton döntöttek többek között Jézus személyéről is. Arius és követői a legtökéletesebb emberi teremtménynek tekintették Jézust, de szerintük nem lehet egyenrangú az őt teremtő isteni hatalommal. A másik csoport elutasította a Jézus emberi természetéről szóló tanokat és az Atyával egylényegűnek tartották őt. A tettelegesséig fajuló hitvita végül az egylényegűséget hirdetők győzelmével (niceai hitvallás) és az ariánusok kizárásával zárult. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a döntés nem jelentette az ariánusok teljes kiszorulását, hiszen Constantinust két ariánus császár követte a trónon, de a germán népek közül a keleti és nyugati gótok, a burgundok, a vandálok, a longobárdok is az arianizmust vallották magukénak.

42. A CEZAROPAPIZMUS EGYIK KÉPVISELŐJE

A kereszténység erős császári támogatása nyilvánult meg abban, hogy Justinianus támogatta a kolostorok alapítását, megépíttette a Hagia Sophia, azaz az

isteni bölcsesség templomát Konstantinápolyban, és mindezzel párhuzamosan, 529-ben bezáratta az egykor Platón által alapított athéni filozófiai iskolát.

43. KIRÁLYOK KIRÁLYAI

A „kalandozó” magyarokat 955-ben Augsburgnál legyőző I. Ottó német királyt hadserege a csata után imperátorként ünnepelte. 961-ben a pápa, XII. János hívására érkezett Rómába, ahol 962 februárjában császárrá koronázták. A Német-római Császárság 1806-ig állt fenn. A császári címet eredetileg a német királyok nyerhették el, ha Rómában megkoronázták őket, azaz megkapták a pápai jóváhagyást. A római koronázás és ezzel együtt a pápai megerősítés azonban 1508 után szükségtelenné vált, amikor I. Miksa pápai jóváhagyással felvette a választott római császár címet.

44. A PÁPAI ÁLLAM

A sűrű városhálózattal rendelkező egyházi tartományokban nagyon sok kis területű püspökség működött (pl. Itáliában), míg a ritkábban lakott területeken (pl. Gallia) a nagyobb kiterjedésű püspökség a jellemző. A több püspökséget összefogó egyháztartományok központja, a tartomány fővárosa a metropolisz, vezetője pedig e város püspöke a metropolita. A latinul főpüspöknek (archiepiscopus) nevezett vezetőt másképp érseknek is nevezzük. A metropolita/érsek joga volt a tartományi zsinat összehívása, ő szentelte fel a megválasztott püspököket, ő ítélkezett felettük. Az apostolok által alapított öt püspökség: Alexandria, Antiochia, Róma, Konstantinápoly és Jeruzsálem. Az elvileg egyenrangú patriarchátusok közül azonban egyre inkább kiemelkedett Róma, melyet a hagyomány szerint Szent Péter apostol alapított.

45. NAGY KÁROLY URALKODÁSA

A Római Birodalom felújításának szándékát erősítette, hogy Bizáncban komoly politikai válság volt a századfordulón, másrészt hogy a pápa, III. Leó szembekerült a rómaiakkal, s ez gyengítette pozícióit. A pápa segítséget kért

a frank uralkodótól, aki 800 őszén meg is érkezett Rómába. Itt vizsgálatot rendelt el a pápa elleni vádak ügyében, s III. Leót ártatlannak találták és visszahelyezték a pozíciójába. Károly szolgálata nem maradt hála nélkül, 800. december 25-én a Szent Péter-bazilikában a pápa császárrá koronázta. 812-ben I. Mihály bizánci uralkodó is elismerte Nagy Károly császári címét.

46. AZ ISZLÁM

Az iszlám türelmet hirdet más monoteista vallás híveivel szemben is (zsidók, keresztények), hisz Mohamed meg volt róla győződve, hogy azok is Allahot imádják, csak elkorcsosultak hitükben. Az iszlám tehát türelmes irányukban, feltéve, ha azok megfizetik a fejadót, melynek fejében védelemben részesülnek. A türelmesség nemcsak a más hitűekre terjedt ki, hanem a sohasem egységes szemléletű iszlámon belüli nézetkülönbségekre is. Az inkvizícióhoz hasonló intézmény, a mihna csak igen rövid időre jelent meg a 9. században.

47. AL-HVÁRIZMI: DE NUMERO INDORUM – ESEMÉNYKÁRTYA

48. KERESZTES LOVAGOK

Az 1202 és 1204 között zajlóodik negyedik hadjárat nem vált a nyugati kereszténység és a keresztes eszme dicsőségére... Az elsősorban franciákból álló lovagsereg hajón akart átkelni Egyiptomban, ám nem tudták kifizetni ennek költségeit. A velenceiek hajlandók lettek volna átszállítani őket azzal a feltétellel, ha elfoglalják Zárát a magyar I. Imrétől. A város megszerzése után azonban nem a Szentföld felé vették az irányt, hanem megostromolták Konstantinápolyt, a keleti kereszténység központját. A város sikeres ostromát brutális és könyörtelen fosztogatás, vérfürdő kísérte. A keresztesek által létrehozott új állam, a Latin Császárság azonban csak 1261-ig állt fenn.

49. SZERZETESÉK

A keresztény szerzetességhez hasonló intézmény más vallásokban is létezik, pl. a buddhistáknál vagy az iszlám hitűeknél. Az aszkézis, az önmegtagadás különféle formában már a korai keresztény közösségekben is megjelent – mint pl. szüzesség, böjtölés, imádkozás, jótékonykodás – de a 3. századi üldöztetések hatására egyre többen vonultak ki a sivatagokba, hegyekbe az önsanyargatást gyakorolva. Őket nevezték remetékné. A leghíresebb közülük Remete Szent Antal volt. Az egyiptomi telepeket szerzetesi közösséggé Pakhomiosz szervezte a 4. század közepén, aki külön férfi és külön női kolostorokat alapított. A szerzetesek saját munkájukból tartották fenn magukat, de komolyabb szellemi tevékenységet nem végeztek – sőt a tudományt, a filozófiát megvetették. Nagy Szent Vazul igyekezett mérsékelni az aszkézis túlkapásait, és a bölcs mérséklet mellett nagyobb hangsúlyt fektetett a teológiai képzettségre, a magasabb szintű szellemi tevékenységre. A nyugati területeken a 4. század második felében, főként Galliában és Hispániában alakultak szerzetesi közösségek. A bencések első kolostorukat 529-ben alapították Monte Cassino hegyén.

50. ZARÁNDOKÚT – ESEMÉNYKÁRTYA

51. ERETNEKMOZGALMAK

A krisztusi szegénységhez való visszatérést hirdető, például a valdensek olyan eretnekek, akik csak néhány szempontból fordultak szembe a hivatalos egyházi tanításokkal. A duális felfogást képviselők viszont azt feltételezték, hogy a világot két princípium irányítja, amelyek a jó és a rossz, a szellem és az anyag, illetve a fény és a sötétség kettősségében jelennek meg. Ide tartoztak a katarok, akik a duális felfogás jegyében tagadták a Szentháromságot, a szentségeket, elvetették az egyházat.

Az eretnekekkel szembeni türelmetlenséget jogilag azzal indokolták, hogy az eretnekség felségsértés, hiszen az egyház feje a császár, azaz az egyházi tanokkal való szembefordulás a császárral szembeni lázadás. Ez pedig halál-

büntetést érdemel. Voltak azonban, akik azt gondolták, hogy az eretnekeknek egyházi büntetésben kell részesülnie, a helyes hitelvekhez pedig rábeszéléssel, meggyőzéssel kell visszavezetni őket. Az erőszakosabb megoldások hívei a kathar mozgalom hatására erősödtek meg a 12. században. E század végén az egyetemes zsinatokon már az az álláspont kapott többséget, miszerint az eretnekség mind az egyházra, mind az államra veszélyes, ezért mind az egyházi, mind a világi hatóságoknak részt kell venniük a felkutatásában és üldözésében. Ez az eljárás az inkvizíció.

52. INKVIZÍCIÓ – ESEMÉNYKÁRTYA

53. HŰSÉG ÉS SZOLGÁLAT

A régi germán népeknél már volt olyan, hogy a szabad harcosok egy-egy csoportja szabad akaratából valamely nagyobb úr katonai szolgálatába állt. Martell Károly nevéhez kapcsolható az olyan hűbéri viszony, amikor valaki földet kap a katonai szolgálatért cserébe. A hűbériség a Karolingok uralkodása alatt terjedt el.

54. URADALOM

A nagybirtok központjában találjuk a földbirtokos lakhelyét, várát és a templomot. Minden birtok kisebb uradalmakra vagy körzetekre oszlott, ezek központját alkotta egy-egy udvarház, s itt voltak a gazdasági épületek is. A nagybirtokon nemcsak földművelés folyt, hanem itt éltek az iparosok, akik a földműveléshez szükséges eszközöket és a mindennapi életben használt tárgyakat állították elő. A földbirtokos háborús időben a várában nyújtott biztonságot az uradalom lakóinak.

55. FÖLDMŰVELÉS A KÖZÉPKORBAN

Az aszimmetrikus ekéhez nagyobb igavonó erőre – ökrökre, vagy egyre inkább lovakra – volt szükség. A ló igavonóként való elterjedése szorosan összefügg

a nyomásos gazdálkodás elterjedésével, hiszen a takarmányozáshoz szükséges zab termesztésére csak így volt lehetőség. Ezen változások következtében alakultak ki a gabonatermelő – nagyállattartó vegyes gazdaságok, s ezáltal lehetővé vált a fehérijében gazdagabb, kiegyensúlyozottabb táplálkozás is.

56. CÉHEK

A középkori város jellegzetességeiben eltér mind az ókori elődeitől, mind a modern utódoktól. Polgárjoggal csak az rendelkezett, aki saját ingatlannal bírt a városban. Minden polgárnak joga volt részt venni a népgyűléseken, a nagyobb városokban pedig képviseltetni magát a döntéshozó testületekben. Fontos céljuk volt a bíraskodási önkormányzat elnyerése is, hiszen így függetleníthették magukat a területi szokásjogtól. Ezt követte a közigazgatási autonómia kivívása, a polgármester vezetése alatt működtek a választott testületek.

57. KERESKEDELMI ÚTVONALAK

A 10. században a kereskedelem visszaszorult Európában – jelentős részben a normannok és a magyarok fosztogató hadjáratainak „köszönhetően”. A 11. században az áruforgalom újbóli fellendülése során az itáliai városok előretörése az arabok visszaszorításával kezdődött, majd a keresztes hadjáratok adtak egy újabb lökést. Mindennek a háttérében – természetesen – a nyugat-európai vásárlóerő erősödése áll, amit az ugyanebben az időszakban kibontakozó mezőgazdasági fellendülésre vezethetünk vissza. A keleti luxuscikkek (selyem, fűszerek, drágakövek) egyre többeknek váltak megfizethetővé, cserében pedig az európai ipar termékeit tudták szállítani (gyapjából készült szövet, lenvászon, fémáru), és jelentős részben nemesfémmel ellentételezték a keleti luxuscikkeket. Mivel a nagyobb volumenben történőállítás – a nyílvánvaló kockázatok ellenére is – nagyobb haszonnal kecsegtetett, ezért korán kialakultak a társas kereskedelmi vállalkozások. Északon a Hanza városok szövetsége irányította a kereskedelmet.

58. KERESKEDŐKARAVÁN – ESEMÉNYKÁRTYA

59. MŰVÉSZETI STÍLUSOK

Firenzében a bankházak, a kereskedelem és az ipar biztos anyagi bázist jelentett mind az uralkodó elitnek, mind az egyre erősödő polgárságnak. Filozófiában, képzőművészetekben és építészetben is Firenzét követte a korszak minden jelentős uralkodói központja. A firenzei signoria, azaz egy-egy személy vagy család uralma nem legitim abban az értelemben, hogy nincs törvényes jogalapja (legitimitása), inkább az erőszakon, a kapcsolatrendszeren és sok-sok pénzen alapult. A Firenze feletti uralmat – formálisan a népre támaszkodva – Cosimo Medici szerezte meg. Annak ellenére, hogy formális tisztséget nem viselt, Firenze tényleges irányítója lett. Leveleit mint a köztársaság feje írta alá. A hivatalokat párthívei töltötték be, rajtuk keresztül és mérhetetlen vagyonából osztogatott rendszeres adományok segítségével vitte keresztül akarát. Rendkívül bőkezű mecénás volt. 1434-es hatalomra jutását követő három és fél évtizedben közel 700 ezer aranyforintot költött a városra. A viszonyítás kedvéért: a pazar Medici palota 5000 aranyba került.

60. A VILÁGI ÉS EGYHÁZI HATALOM

VII. Gergely fellépett a simónia (egyházi tisztségek vásárlása) ellen és a cölíbatús (papi nőtlenség) mellett. E törekvéseiben számíthatott az egyházon belüli megújulást támogató mozgalmakra, pl. a Cluny kolostorából elinduló bencés kezdeményezésre, valamint a gazdag és erkölcstelen életet élő főpapság elleni laikus mozgalmakra. Az egyház szabadságának jegyében megtiltották, hogy az egyházi vezetők hűségesküt tegyenek, azaz hűbéri függésbe kerüljenek a világi hatalmasságoktól. A cél elég egyértelmű: a pápai hatalom primátusát kívánták érvényesíteni. VII. Gergely végül 1075-ben 27 pontba foglalta össze programját, ezt a dokumentumot nevezzük Dictatus papae-nak.

61. EGYETEM

Az egyetemek a középkori tudomány kibontakozásának színterei lettek. A változásokban jelentős szerepet játszott az arab tudományokkal való megismerkedés, illetve, hogy az arabok közvetítésével újra megjelenhetett Európa nyugatabbi felén is az antik görög filozófia és természettudomány. A muzulmánok és keresztények együttélése Dél-Európa különböző országaiban lehetővé tette a fordítóiskolák létrehozását, ahol tömegesen ültették át az arab és a görög auktorokat latin nyelvre. Így ismerte meg az európai értelmiség Arisztotelész műveit, melyek alapvető változást hoztak az európai tudományos felfogásban, hiszen az egyetemi oktatás egyik alapeleme lett a dialektikus módszer, azaz az arisztotelészi logika alkalmazása a hit kérdéseinek megértésére. Ennek legnagyobb mestere a domonkos rendi szerzetes, Aquinói Szent Tamás, aki rendszerét főművében, a Summa theologiae-ben foglalta össze. A ferences gondolkodók a szereteten alapuló hit jegyében vitatták Szent Tamás alaptételeit, azaz hogy az értelem segítségével el lehet jutni Istenhez. Ez a különbségtétel a teológia és a filozófia, majd az empirikus tudományok különválását eredményezte. A skolasztikus természettudomány Oxfordban bontakozott ki többek között Roger Bacon munkássága nyomán.

62. SORBONNE – ESEMÉNYKÁRTYA

63. NAGY SZABADSÁGLEVÉL

Eleonóra a gazdag Aquitánia tartomány örököseként először VII. Lajos francia király felesége lett. A házasság nem volt boldog, ráadásul csak lányaik születtek, így végül a pápával felbontatta VII. Lajos a frigyet. Eleonóra kezéért sorban álltak a kérők, akik közül végül Henrik, Anjou Geoffroi (Plantagenet) gróf idősebb fia lett a „győztes”. A leendő férj származásából adódóan igényt tartott az angol trónra, ami – a kortársak szerint vonzó külleme mellett – erős érv lehetett Eleonóra számára. Henriket és feleségét 1154-ben koronázták Anglia királyává és királynéjává. Ezzel a házassággal vette kezdetét a két királyi

család közötti több évszázados ellenségeskedés. Őt fiúgyermekük született, közülük négy: Henrik, Richárd, Geoffroi és János megérte a felnőttkort is. Richárd trónra kerülése után Eleonóra egyéniségéhez méltóan komoly szerepet kapott a politikában, hiszen a király távollétében – pl. az 1189-es keresztes hadjárat idején – nagy hozzáértéssel ő intézte a legfontosabb ügyeket. Amikor a Szentföldről hazatérő Richárdot Németországban foglyul ejtették a több, mint hetven éves anyakirályné maga vitte el a váltságdíjat fiáért cserébe. Előrehaladott kora ellenére tehát mit sem veszített energikus fellépéséből. Amikor Oroszlánszívű Richárd 1199-ben várostromban életét veszítette, Eleonóra elérte, hogy János üljön a trónra. Aquitániai Eleonóra utolsó éveit visszavonultan, betegen egy kolostorban töltötte apácaként.

64. HUSZ JÁNOS

A konstanzi zsinat kapcsán született meg a konciliarizmus, azaz a zsinati mozgalom eszméje, melynek lényege, hogy az egyházban nincs korlátlan hatalom, a pápai hatalom – bár Jézustól ered – mégsem uralkodói, hanem szolgáló hatalom. Ez azt jelenti, hogy a pápa felett áll az egyetemes egyház, a zsinat pedig, amely az egyházi közösséget képviseli, szükség esetén átveheti a hatalom gyakorlását a pápától. Ennek az elvnek a nagy nyugati egyházszakadás (1378–1417) megszüntetésében komoly szerepe volt, hiszen így vált lehetővé, hogy a konstanzi zsinat lemondassa az épp regnáló mindhárom pápát, és egy negyediket, V. Mártont válassza meg. S hogy mindezt nem egy átmeneti megoldásnak tekintették, az abból is kiderült, hogy kimondták, legalább 10 évenként egyetemes zsinatot kell tartani. A zsinati mozgalom meggyengült, amikor Luxemburgi Zsigmond 1437-es halálával elvesztette legfőbb világi támaszát.

65. KÖNYVNYOMTATÁS

Zavaros pénzügyek miatt Gutenberg többször állt bíróság előtt, mégis minden viszontagság és igazságtalanság vagy sérelem ellenére újra és újra talpra állt, újrakezdte vállalkozását.

66. PESTISJÁRVÁNY – ESEMÉNYKÁRTYA

67. OSZMÁN BIRODALOM

Bizánc Európára gyakorolt jelentős szellemi hatása különösen egyértelművé vált a reneszánsz idején, hiszen az antik kultúra iránti érdeklődés, sőt lelkesedés először Bizáncban erősödött fel, innen terjedt tovább Nyugat felé.

II. Mohamed célja, hogy kiterjeszti hatalmát az ortodox kereszténységre, nem valószínű, hogy annak ellenére sem, hogy az ortodox egyház a szultán védelmét élvezte, ő maga nevezett ki új pátriárkát Konstantinápoly élére.

68. HONFOGLALÁS 1.

A magyarság legkorábbi történetének feltárásában leginkább a nyelv tanulmányozása lehet segítségünkre.

69. A HONFOGLALÓ MAGYAROK TÁRSADALMA

A honfoglaló magyarok társadalmáról csak részleges, illetve egy-egy utalás-szerű információt találunk a korabeli forrásokban. A nagycsalád egyáltalán nem jelenik meg a leírásokban, de analógiák alapján ezt szokás az együtt élő rokonokból (három generáció) álló sátorközösségnek tekinteni. A nemzetség eredetileg nagycsaládokból szerveződött vérségi alapon, ez utóbbi vonása azonban folyamatosan eltűnt. A steppe (sztyeppe) vidékén a legeltetés nemzetségi keretekben zajlott, de a terület megvédésére ennél nagyobb szervezet volt alkalmas, ami egyrészt maga után vonta a törzs katonai jellegét, másrészt jelzi, hogy már jelentős, másoktól megvéendő vagyonnal bírt a közösség.

70. HONFOGLALÁS 2.

A kazárokhoz csatlakozó magyarok és egyéb népek felett álló bábfejedelmi státuszt – vélhetően – Levedi nem vállalta, Álmos azonban igen. Ez azt jelentette, hogy a korábban egyenrangú törzsi vezetők fölé került két fejedelem.

A kazárok saját uralmi rendszerük mintájára a kettős fejedelemség rendszerét alakították ki, azaz volt egy szakrális és egy katonai vezetője a magyar törzseknek és a hozzájuk csatlakozó népeknek, a törzsek szuverenitása pedig jelentősen csökkent. Etlközben azonban a kazárok már nem indítottak bosszúhádjáratot sem a magyarok, sem a velük menekülő kabarok ellen. Ez a tény arra enged következtetni Fodor István régészprofesszor szerint, hogy a kazárok már messze nem voltak olyan erősek.

71. MAGYAR HADJÁRATOK

Kalandozó hadjáratokat már a honfoglalás előtt is folytattak a magyar törzsek, sőt a Kárpát-medence teljes elfoglalása is az itáliai hadjáratok következménye volt. A honfoglalás utáni akciókról azonban sokkal több forrással rendelkezünk, hiszen a megtámadott nyugat-európai népek krónikásai megörökítették az akciókat. A német hercegek a béke megőrzése érdekében adót is hajlandók voltak fizetni, ám ezt a magyarok nem mindig tartották be. Több esetben is beavatkoztak a német belviszályokba, gyakorlatilag bérhadjáratba vonulva. Ez azt jelenti, hogy az egyik fél rendszeres adót fizetett azért, hogy a magyarok katonai erővel megsegítsék őt az ellenfelével szemben. 917 után újabb irányokat nyitottak: Bizánc mellett újra támadták Itália területét, sőt a francia területekre szintén eljutottak. 926-ban az Atlanti-óceánt is elérték. Ezt a szakaszt a 933-s merseburgi vereség zárta, amit követően négy évig nem mentek a magyarok német területek felé, ráadásul megszűnt a német adófizetés is. Ez a vereség azonban nem akadályozta a francia és a balkáni területek elleni akciókat. A támadott területek uralkodói azonban már fel tudtak készülni, I. Ottó német király pedig megpróbálta egységre fogni őket. A különböző irányokban portyázó csapatok Augsburgnál gyülekeztek, el akarták foglalni a gazdag német várost. Az ostromra koncentrálnó magyarokat vártalanul érte, hogy az I. Ottó vezette hadak átkelve a Dunán megtámadták őket. A tömör hadrendben felvonuló páncélos lovagok felmorzsolták a könnyűfegyverzetű magyarokat. A véreszettség jelentős lehetett. Bár a magyar hadsereg nem semmisült meg egészen, innentől kezdve a német területeket nem támadták többet.

72. MAGYAROK FEJEDELME

73. AZ ÁLLAMALAPÍTÁS ÉS SZENT ISTVÁN

Szent István annyira jelentősnek gondolta a királyi tanács intézményét, hogy fiának, Imre hercegnek írt Intelmekben felhívta a figyelmet a tanács tagjainak gondos kiválasztására. „Minthogy pedig a tanácsnak ekkora haszna van, ostoba, pöffeszkedő és középszerű emberekből összeállítani, én úgy vélem, mit sem ér; hanem a tekintélyesebbek és a jobbak, a bölcsőbbek és legmegbecsültebb vének ajkán formálódjék és csiszolódjék. Ezért, fiam, az ifjakkal és a kevésbé bölcsekkel ne tanácskozz, ne is kérj tőlük tanácsot, csak a gyűlés véneitől, kiknek koruk és bölcsességük miatt megfelel ez a feladat.”

74. ÁRPÁD-KORI SZENTEK

István volt az első szent király, aki nem vértanúhalálával, hanem életével, térítő és egyházszervező tevékenységével érdemelte ki a szentté avatást. A 11. században még nem feltétlen kellett a kanonizációhoz pápai hozzájárulás, de a fennmaradt forrásanyagok arra utalnak, hogy László kikérte VII. Gergely hozzájárulását István és Imre esetében. László szempontjából ez egy fontos lépés lehetett, hiszen ezáltal saját hatalmát is legitimálhatta, István örököseként tűnhetett fel.

75. A SZENT KORONA

Bár 10. században uralkodó magyar fejedelmek közül többet is királynak neveztek a nyugati források (pl. Gézá I. Ottó császár), az általános felfogás szerint ahhoz, hogy valaki valóban jogszerűen viselje a királyi címet két tényező teljesülése kellett. Egyrészt a királyi címet valamelyik európai főhatalomtól kellett elnyerni, másrészt ezt meghatározott külső formulákkal – a korona és a hatalmi jelvények átadása, egyházi vezető általi felkenés – ki kellett nyilvánítani. E korban három főhatalom jöhetett számításba: a pápa, a német-római és a bizánci császár, s hogy közülük melyiktől kért egy-egy közép-európai

fejedelem koronát királyságának létrehozásához, alapvetően a hatalmi helyzettől és érdekektől függött.

76. TERJESZKEDÉS AZ ÁRPÁDOK KORÁBAN

I. Szent László még életében úgy rendelkezett, hogy Horvátország királya bátyjának, I. Gézának ifjabbik fia, Álmos legyen. A magyar trónon azonban a belharcok eredményeként Könyves Kálmán követte Lászlót, és ezeket a hatalmi villongásokat használta ki a horvát elit arra, hogy saját királyt választva elszakadjanak Magyarországtól. Ezt Kálmán nem hagyhatta. 1103-ban a városok visszakérültek Bizánc kezére, és ez kedvezőbb helyzetet teremtett Kálmán számára, mert egyszerre támadhatott a szintén Bizánc tengeri pozícióit fenyegető normannokkal (ne feledjük, Kálmán első felesége normann származású volt).

77. ISTVÁN EGYHÁZSZERVEZETE

A világi egyház szervezetének kiépítése azért történt, hogy az egyház intézményei jelen lehessenek a mindennapokban, a születéstől a halálig minden jelentős életeseményt végigkísérhessenek. Van olyan történész megközelítés, miszerint István egyházszerző tevékenységét alapvetően egy 9. századból származó, az uralkodói hatalom működésére vonatkozó irat befolyásolta, azaz, hogy egy önálló tartomány saját királlyal, egy érsekséggel és 10-11 püspökséggel rendelkezik. István ismerte ezt a gyűjteményt, a törvények szövege többször hivatkozik rá, viszont annyira mégsem tarthatta magára nézve kötelezőnek, hiszen életében 8 püspökséget és 2 érsekséget szervezett. Nyilván, ha ragaszkodik a 10-es számhoz, akkor kisebb egyházmegyék kialakításával ezt könnyen elérhette volna. De nem tette.

78. ISTVÁN, LÁSZLÓ, KÖNYVES KÁLMÁN

A 11. század eleji és közepi uralkodók a nép és nem a terület uraként határozták meg általában magukat, ami egy régebbi szemlélet maradványa lehetett.

79. ISTVÁN ÉS AZ EGYHÁZ

Pannonhalmi dombjai régtől fogva lakott területek voltak. A Szent Márton tiszteletére emelt monostor – híres Stephanus Rex kézjegyet is tartalmazó – alapító oklevele egyértelművé teszi, hogy bencés szerzetesek építették, akiknek kiváltságai követik a Monte Cassinoi apátságét. Az alapítás szándéka nyilvánvalóan az lehetett, hogy a kereszténység terjesztésének egyik bázisa legyen a közösség, mely a középkori Európa kultúrájának hídfőállásaként működött.

80. II. ANDRÁS KORTÁRSAI

Gertrúd befolyása nyomán férje, II. András a királyság lehetőségeit meghaladó költekezésbe kezdett, ráadásul ennek haszonélvezői elsősorban Gertrúd rokonai voltak. A magyar országnagyok felháborodásukban a királyhoz fordultak, ám nem változott semmi. Az összeesküvők közül Petur mérhette a gyilkos csapást a pilisi erdőben a királynéra, ezért ítélték egyedül őt halálra, a többieknek akkor nem esett bántódása. Ezt a korban szokatlan lépést az indokolta, hogy II. András úgy érezte, a főurak egységes fellépése miatt a trónja megingott. A bosszúra csak 1228-ban nyílt alkalm a későbbi IV. Bélának, aki trónörökösként birtokelkobzásokkal büntette az édesanyja meggyilkolásában részes főurakat, illetve családjukat.

81. A KIRÁLY ÉS A SZERVIENSEK

Az Aranybulla szövegéből az derül ki, hogy az elégedetlenkedők nem az új királyi gazdaságpolitikát vagy általánosságban a földbirtokok eladományozását helytelenítették, sokkal inkább a társadalom egyes érdekcsoportjai és rétegei igyekeztek helyzetüket megerősíteni. Ezek közül legjelentősebbek a szerviensek kiváltságait megerősítő pontok, hiszen ez a réteg jelenti majd a 13–14. században kiforrálódó nemesség legnépesebb részét.

82. A TATÁRJÁRÁS

A tatárok első csapásait elszenvedő Volga-vidéki nomád kunok fejedelme, Kö-töny IV. Bélától kért menedéket. A befogadás fejében ígéretet tett a behódoláson, a királynak tett katonai szolgálaton kívül arra is, hogy áttér a keresztény hitre. Így aztán Béla számára mind a kunok katonai ereje, mind pedig krisztianizációja fontos érv lehetett a befogadás mellett. Kezdetben a birtokosok sem tiltakoztak, mert a betelepülőkben fegyvereseket és könnyen megszerezhető szolgálkat reméltek. A kezdeti optimizmus azonban gyorsan megváltozott. Ráadásul Béla a betelepülőkkel sokkal engedékenyebben és megbocsátóbban bánt, mint ahogy azt a magyar földbirtokosok jónak tartották volna, és ez a királlyal való nyílt konfliktusokhoz vezetett. A növekvő gyanakvás odáig fajult, hogy egyre többen a tatárok kémeinek kezdték tartani a kunokat.

83. A MAGYAR KÖZIGAZGATÁS A 13. SZÁZAD VÉGÉN

Noha a tankönyvek is gyakran utalnak erre, a történészek jelentős része szerint a nemesi megye nem 1232-ben született meg, bár tagadhatatlanul jelentős lépés volt ezen az úton a Kehidai oklevél kiadása. A zalai oklevélben a szerviensek saját bíróválasztásának joga olyan elem, ami rokonságot mutat a későbbi nemesi megyével, ám ez utóbbi egy sokkal összetettebb intézmény volt, nem csupán a bíraskodás jogát biztosította. A szolgabíró a szerviensek bírása, a latin formula, a iudex nobilium viszont a nobiles, azaz a nemesek bírása. A nemesi vármegyék intézményei az 1267. évi esztergomi gyűlés után alakultak meg egyre több helyen.

84. NEMZETISÉGEK A 13. SZÁZADBAN

A tatárjárás hosszabb távú hatása, hogy a megnövekvő gyermekhalandóság miatt kevesebben érték el évek múltán a szülőképes kort. A lakatlanná váló területek benépesítése összetett folyamat volt. Legfontosabb eleme a király és az uralkodó réteg által kezdeményezett betelepítés volt, azaz, hogy a betelepített idegen etnikumok segítségével minél gyorsabban pótolják a kiesett

munkaerőt. A németajkú betelepülés 1241 előtt zömmel lezajlott, a tatárjárás után érkezett németek is jobbára iparosok, bányászok voltak, akik a Felvidéken telepedtek le. Zömmel szászok lehettek, hiszen a szász jogi normák honosodtak meg az általuk lakott területeken. A kunok visszahívására elsősorban katonai okokból került sor. Mivel a tatárjárás következtében az Alföld hatalmas régiói váltak pusztává, itt zavartalanul vonulhattak állataikkal, még évtizedekig megőrizve nomád szokásaikat, nemzetségi rendjüket. A közkeletű vélelmekkel szemben a jászok nem a kunokkal érkeztek. A jászok szintén könnyűlovass nomád nép, de nem a kunokkal rokonok, hanem iráni eredetű alánok voltak, akik a mongolok elől menekülve vonultak egyre nyugatabbra.

85. URALKODÓK ÉS INTÉZKEDÉSEIK 1.

A későbbi III. Béla tervezett bizánci örökbe fogadására végül nem került sor, hiszen Manuelnek fia született, de a Bizáncban töltött évek alatt Béla nyilvánvalóan sok fontos tapasztalattal lett gazdagabb, s ezeket kamatoztathatta, amikor majd magyar királyként a királyi igazgatási rendszert átalakította. Az esztergomi érsektől független kancellária létrehozásában a kényszer is közrejátszott, hiszen Bélát a főurak és a főpapság egy része túlzott Bizánc barátsággal vádolta, és gyanakvással fogadta. Ez lehetett a magyarázata, hogy a koronázáson is a kalocsai érsek vett részt, nem az esztergomi, valamint hogy Béla igyekezett a hivatali apparátust a saját irányítása alá vonni. A belső reformok mellett jelentős hódítások köthetők a nevéhez, visszafoglalta a Magyar Királyság horvát és szerémségi területeit, valamint Dalmáciát is.

86. ÁRPÁD-HÁZI URALKODÓK

IV. Kun László törvényes utód nélkül halt meg, kun orgyilkosok ölték meg. A királyi hatalom lehetetlen helyzetét jól mutatja, hogy a pápai hatalom már keresztes hadjáratot tervezett ellene, és a bárók egy csoportjának hívására elindult Magyarországra a trónkövetelő, II. András unokája, a későbbi III. András, akinek édesanyja egy dúsgazdag velencei patríciuscsaládból származott.

IV. Kun László váratlan halála miatt gyors királyválasztásra volt szükség, ezért András származásának problematikus volta felett a bárók és az egyházi vezetők is szemet hunytak.

87. CAROBERTO

Bár Európa országainak többségében a 14. század elején is ontották az ezüsből készült pénzt, de a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok, sőt a korabeli világkereskedelem egységes pénzévé a firenzei forint és a velencei dukát vált a korszakban. Magyarországon az aranypénz mellett cseh mintára vert ezüstdénárokat is használtak. A pénzverést kamaraispánok irányították, akik az ekkoriban működő 10 pénzverő kamarát felügyelték. A kamarák bérbevevői polgárok voltak. A jó pénz veréséhez megfelelő nyersanyagra is szükség volt, amit a bányareformnak köszönhetően biztosítani lehetett. A 14. század közepén az éves aranytermés 2000–2500 kilogramm lehetett, ez az Európában bányászott arany több mint háromnegyede volt.

88. MAGYAR VÁROSTÍPUSOK A 14. SZÁZADBAN

Nagy Lajos támogatta a kézművesek céhekbe szerveződését is.

89. TOLDI KIRÁLYA

Az 1351. évi törvények érvénytelenítették az Aranybulla azon pontját, amely a nemesi birtok szabad örökítését tette lehetővé. A birtok csak a családon belül és fiúágon öröklődhetett, ami egyrészt valóban jelenthette a családi vagyon védelmét, ám az uralkodó számára ennél sokkal fontosabb volt a háramlási jog korábbiaknál sokkal határozottabb érvényesítése. Ez az jelentette, hogy a család kihalása esetén a birtok visszaszáll a királyra. Az oldalági vagyont pedig csak harmadigig igényelhetette a rokonság.

90. MAGYAR TÖRTÉNETÍRÓK

A középkori történetírók jellemzően a kolostorokban és királyi udvarokban dolgozó papok és szerzetesek közül kerültek ki, hiszen ők voltak az írástudók. A magyar történetírás ebből a szempontból sajátos helyzetű. Az utókor számára külön nehézséget jelent, hogy az értelmiség kis létszáma miatt nemcsak kevés alkotás született, hanem a meglévőkről is alig készült másolat, így gyakran teljesen elvesztek, vagy jobb esetben csak későbbi munkákból tudunk róluk.

91. LUXEMBURGI ZSIGMOND – ESEMÉNYKÁRTYA

92. LUXEMBURGI ZSIGMOND KORTÁRSAI

A százéves háború az angolok és franciák között tört ki, részben öröklési, részben területi viták miatt. Luxemburgi Zsigmond diplomáciai tevékenységét elsősorban a konstanzi zsinathoz szokás kapcsolni, de ebben az esetben is, bár távol maradt a hadműveletektől, a huszita harcok kirobbanásáig (1421) a háttérből irányította az angol érdekeket támogató politikai csoportot. Zsigmond igyekezett támogatókat találni a husziták és az oszmán törökök elleni harcokhoz. Ezt a támogatást pedig Angliától és a háborúban vele szövetséges Burgundiától kapta meg. Az is felmerült, hogy Anglia katonai segítséget nyújt a husziták elleni harcokban.

93. LUXEMBURGI ZSIGMOND URALKODÁSA

A középkori lovagrendek a keresztes háborúk korában jöttek létre, alapvetően a keresztény hit védelme és terjesztése volt a feladatuk. A 14. század közepétől létrejött – a korábbiól lényegesen különböző funkciójú – királyi alapítású „új” lovagrendekre külföldi példa lehet az angol Térdszalag Rend, vagy a burgund alapítású, utóbb a Habsburg udvarokban adományozott Aranygyapjas Rend. Zsigmond mintaként a Károly Róbert által létrehozott, rövid életű Szent György-rend tradícióira támaszkodhatott. A Sárkányrend névválasztása a Szent György történetre utal ugyan, de nem azt fejezi ki, hogy Zsigmond

a gonosz oldalára állt volna, hanem épp ellenkezőleg. Az önmaga farkába harapó, szétszabdalt testű, hátán hatalmas vörös keresztet viselő sárkány épp a gonosz legyőzését, a hit diadalát szimbolizálja. Zsigmond diplomáciai eszközként is használta a rendet, hiszen a török elleni harcban vele szövetséges déli ütközőállamok vezetőit épp úgy meghívta a tagok közé, mint a litván vagy az aragóniai uralkodókat vagy az osztrák, stájer főurakat.

94. HUNYADI JÁNOS

A Hunyadi János körül kialakult legendák közé tartozik – az egyébként gáláns kalandjairól elhíresült – Luxemburgi Zsigmondtól való eredet éppúgy, mint az ősi római gyökér is. Pályafutása valóban Zsigmond udvarában indult, ahol fényes karriert futott be. Zsigmond egyik kedvenc apródja lett, s a király/császár oldalán bejárta egész Európát. Megismerkedett a huszita harcmodorral, de a milánói Visconti hercegek udvarában közelről szerezhetett információt és tapasztalatot a korabeli zsoldosvezérek által képviselt itáliai harcmodorról is. Még Zsigmond uralkodása idején, 1433-ban vette feleségül Szilágyi Erzsébetet, s ebből a házasságból született két fia, László és Mátyás.

95. HUNYADI MÁTYÁS UDVARA

1472-ig folyamatosan bővült Mátyás könyvtárának állománya, ekkor azonban átmenetileg törés következett be, mert a Vitéz János és Janus Pannonius vezette összeesküvés miatt Mátyás átmenetileg kiábrándult a humanistákból. Az Aragóniai Beatrixszal kötött házasság hozott újabb fordulatot a könyvtár életében a királyné kíséretében érkező humanista tudósoknak köszönhetően. 1485, Bécs elfoglalása után megint lázas bővítésbe kezdett Mátyás, hogy beteljesítse élete egyik álmát. A kor eszményei szerint nem a könyvtár külső pompája vagy a gyűjtemény száma volt az érték, hanem a teljessége. Nem az volt a cél, hogy naprakészen, minél modernebb tudást gyűjtsön, és ezt állandóan fejlessze, hanem a humanista számára egyetlen igazi értéket jelentő antik művek teljességét szeretete volna összegyűjteni.

96. A VÉGVÁRRENDSZER

Luxemburgi Zsigmondnak a 15. század elején Boszniába többször kellett katonákat küldenie az ottani uralkodó megsegítésére. 1418 után Havasalföld is bizonytalanná vált, többször kellett ide is magyar katonákat küldeni, ezért nem tudta országát a török támadásoktól minden esetben megvédeni (pl. Galambóc).

97. URALKODÓK ÉS INTÉZKEDÉSEIK 2.

V. László halála után a bárók számára két megoldás adódott. Az egyik III. Frigyes német-római császár, aki Habsburg rokonság alapján formálhatott igényt a trónra, ráadásul a magyar korona is nála volt, a másik Hunyadi János kisebbik fia, az akkor épp Prágában raboskodó Mátyás.

98. HUNYADI MÁTYÁS

Mátyás és első felesége, Podjebrád Katalin révén apósa, a huszitákkal jó viszonyt ápoló Podjebrád György kapcsolata alapvetően politikai okokból romlott meg, nem pedig Katalin korai halála okán. Podjebrád nem támogatta Mátyást III. Frigyes ellenében, sőt a huszita katonák rendszeresen garázdálkodtak a Felvidéken. Az 1468 tavaszán induló cseh háborúkat mégsem ez okozta, hanem az, hogy Mátyás meg akarta szerezni a cseh királyi címet. A harcok során a katonai és a diplomáciai helyzet meglehetősen változatosan alakult, s bár Mátyást a katolikus rendek 1469-ben királlyá koronázták, ezt III. Frigyes császár nem ismerte el. A cseh trón megszerzése akkor vált egyértelműen lehetetlenné, amikor 1471-ben, Podjebrád György halála után a cseh rendek Jagelló Ulászlót (magyar trónon utóbb II. Ulászló) koronázták királlyá, aki a német-római császár támogatását is élvezte. Mátyásnak két választása volt: vagy visszavonul, vagy folytatja a háborút. Ő az utóbbi mellett döntött, de az 1479-es olmützi békében csupán annyit tudott elérni, hogy korábbi hódításait és az Ulászlóval megosztott cseh királyi címet megtarthatta.

99. MAGYAR KRÓNIKÁSOK

A 14. században készült krónikakompozíció szövege, aminek egyik illusztrált változata az ún. Képes Krónika, kb. 250–300 év krónikáit foglalja össze, hiszen a 11. század második felétől kezdve 1358-ig 6-7 különböző korban élt szerző munkájából állította össze a Márk nevű szerző. A krónikákban az uralkodó hatalmi érdekeinek megfelelően a kellemetlen eseményeket kihagyták, torzították, vagy épp szükség szerint felnagyították. Tehát a krónikaszerkesztés egyértelműen alárendelődött az ideológiai és politikai érdekeknek, szempontoknak.

100. HUNYADI MÁTYÁS KORTÁRSAI

Hunyadi Mátyás első felesége 1464-es halála után nem siette el az újbóli nősülést... Második feleségét, Aragóniai Beatrixot 1476-ban vette el. Az első, nápolyi esküvőn az uralkodó nem volt jelen, a magyarországi szertartás azonban minden szempontból felülmúlta az itáliaiét. A december 22-én tartott ünnepség egészen vízkeresztig tartott, elképesztő díszebédekről, pompázatos ruhákról, patakokban folyó borról írtak a korabeli krónikások. Beatrix hozzá volt szokva ehhez a pompához, el is várta ezt a környezetet, s Mátyás mindenben támogatta ifjú nejét. Ez volt az egyik olyan vád, ami miatt Mátyást oly sokat támadták a magyar főurak. A magyar mentalitástól teljesen idegen szokásokat a király környezetében élők nem tudták, nem akarták befogadni, miközben Mátyás épp ezáltal szervezhette meg azt a reneszánsz udvart, aminek csodájára jártak.

101. HESS ANDRÁS NYOMDÁJA – ESEMÉNYKÁRTYA

102. MÁTYÁS VENDÉGSZERETETE – ESEMÉNYKÁRTYA

103. AZ „IGAZSÁGOS” KIRÁLY

Mátyás a főurak reményeit cáfolva, rögtön erős kézzel kezdett kormányozni. Az őt trónra juttató, megegyezést kötő főurakat gyorsan félreállította, köztük saját nagybátyját is, s a helyükre saját embereit nevezte ki. A sértett urak III. Frigyeshez fordultak, őt hívták a magyar trónra, sőt 1459-ben királlyá is választották. A fegyveres harc elkerülhetetlennek látszott. Az első sikereket a császári csapatok aratták ugyan, de az egyházi támogatás, a magyar főurak bizonytalankodása, III. Frigyes birodalmát érintő belső problémák végül Mátyás sikerét hozták el.

104. A FÖLDRAJZI FELFEDEZÉSEK

A földrajzi felfedezések fogalom hallatán elsősorban az India és Amerika irányában történő hajós utak jutnak eszünkbe, holott a korszakban nagyon jelentős a szárazföldi expanzió. Ezek közül európai jelentőségük miatt az orosz törekvések emelkednek ki. Objektív okokból az oroszok tengeren tovább terjeszkedni nem tudtak, a sarkkörök felé a hajózás megvalósíthatatlannak látszott, ezért Szibériára irányult a figyelem. Már IV. Iván cár ösztönözte az utazókat, de az első próbálkozásokra 1580 körül került sor. A korabeli ábrázolásokból lehet tudni, hogy fegyverrel fogadták a kozák hódítókat: a bennszülöttek nyilaival a kozákok lőfegyverei álltak szemben.

105. A REFORMÁCIÓ

A reformáció indulása egybeesik a földrajzi felfedezésekhez kapcsolódó nagy hittérítési törekvések kezdetével.

106. A REFORMÁCIÓ MEGINDULÁSA

A protestáns fejedelmek és városok 1531-ben létrehozták a schmalkaldeni szövetséget. V. Károly ekkoriban több fronton is ellenséges hadakkal nézett szembe (törökök, franciák), azért nem kockáztatta a fejedelmekkel való összecsapást. Később az 1546-os schmalkaldeni háború döntő csatájában

a császári csapatok győztek. Mivel azonban V. Károlynak nem volt tényleges hatalma a fejedelmek felett, ezért békét kellett velük kötni, melyet öccse, I. Ferdinánd magyar király hozott tető alá.

107. AZ EGYIK REFORMÁTOR

Genf városa Kálvin irányítása alatt állt 23 éven át. A svájci reformáció győzelme hozzájárult ahhoz, hogy a harmincéves háborút lezáró békében (1648) az európai hatalmak is elismerjék Svájc teljes függetlenségét.

108. JÉZUS TÁRSASÁGA

A hitvitákra való felkészülést biztosíthatta a katolikus egyház megújítását célul kitűző tridenti zsinat (1545–1563) is. A zsinat döntései meghatározták az ellenreformáció (vagy más néven katolikus megújulás) alapelveit, s a mozgalom élharcosává a jezsuita rendet tették meg. A rend tagjai aszketikus életet s a pápának való feltétlen engedelmességet fogadtak, ők lettek a reformáció elleni vallási küzdelem élharcosai, az inkvizíció vezetői, de a gyarmatokon folyó térítő tevékenység is zömmel ehhez a renchez kapcsolódott. Mivel elsődleges feladatuknak a hitújító reformátorok elleni fellépést tekintették, ezért szorgalmazták a katolikus oktatás színvonalának emelését, az iskolák számának bővítését.

109. KOLUMBIAI INDIÁNOK – ESEMÉNYKÁRTYA

110. A KITÁRULÓ VILÁG

A 16. században Afrika volt az egyetlen földrész, ahonnan elegendő számú rabszolgával láthatták el az ültetvényeket és a bányákat. Afrikából szállítottak rabszolgákat Európába, Indiába, Kínába is, de a legnagyobb kereslet Amerika gyarmati részein mutatkozott. Mivel az első időszakban létrehozott rabszolgaközösségek nem vagy nem elég gyorsan szaporodtak természetes úton, ezért folyamatos utánpótlásra volt szükség. Az európai kereskedők szemé-

lyesen nem nagyon merészkedtek Afrika belső területei felé, néhány ottani törzsre, államra bízta a beszerzést, akik az európaiaktól kapott lőfegyverek (muskéták) segítségével ejtették el foglyaikat...

111. EGY HOSSZÚ HÁBORÚ

A harmincéves háború európai jelentőségét jól mutatják a békék, melyek megkötésében – Oroszország, Anglia és az Oszmán Birodalom kivételével – minden európai hatalom részt vett. A béke a harmincéves háború lezárásán kívül rendezte a Spanyolország és Németalföld/Hollandia között 1566 óta tartó konfliktust, és itt ismerték el az európai hatalmak Svájc önálló állami létét is. A háború nagy nyertese Svédország és Franciaország lett, Spanyolország európai dominanciája pedig végérvényesen megszűnt.

112. A „SZŰZ” KIRÁLYNŐ

I. Erzsébet számára a partner megválasztása nem volt egyszerű kérdés, hiszen a politikai és a vallási szempontok egyaránt szerepet játszottak – a személyes vonzalom sokkal kevésbé, ahogy ez az uralkodói nász esetén általános volt. Erzsébet azonban elutasította a francia király testvérét éppúgy, mint a spanyol Habsburg jelölteket. Nem általában a férfiak ellen volt kifogása, hiszen több szeretője is volt, hanem a házasság ellen.

113. ISZTAMBULI LÁTOGATÁS – ESEMÉNYKÁRTYA

114. AZ ANGOL KIRÁLY TRÓNFOSZTÁSA

I. Károly uralkodásának utolsó évtizede meglehetősen mozgalmasra sikeredett. A kortárs beszámolók szerint I. Károly királyi hatalmának megkérdőjelezhetetlen nyugalmával szemlélte a Westminster palotában játszódnak bírósági eljárást, aminek végén a Legfelsőbb Bíróság halálra ítélte őt. I. Károly nem tartotta törvényesnek az eljárást, nem ismerte el a bíróság jogosultságát sem. Ennek ellenére a halálos ítéletet 1649. január 30-án végrehajtották. Az egész

eljárás szokatlanságát jól érzékelteti néhány tény. Az egyik, hogy az elvben 135 tagú bírói testületből csak 68-an vettek részt az ítélethozatalban, másrészt hogy a nyilvános kivégzést nem vállalta a hivatalos hóhér és nem kísérte a tömeg kiabálása, moraja – ahogy az egyébként más, „rendes” kivégzéseken szokásban volt. A tömeg csöndben figyelte az eseményeket.

115. EGY VÉR NÉLKÜLI FORRADALOM

II. Károly a béke érdekében elég gyakran alkalmazta a megvesztegetés és korrupció eszközeit. Sosem titkolta, hogy törvényes felesége mellett szeretőt is tart, általában többet is egyszerre. Halálos ágyán azonban katolizált, ami sokakat meglepett. Öccse Jakab már sokkal kevésbé volt népszerű egyrészt katolicizmusa, másrészt abszolutisztikus törekvései miatt. Amikor aztán 1688-ban második felesége fiúgyermeket szült, lehetővé vált egy katolikus dinasztia létrehozása. A parlament terve azonban az volt, hogy hazahívják Jakab első házasságából származó lányát, a protestáns vallású Máriát. Mária pozícióját erősítette, hogy férje Hollandia kormányzójaként jelentős haderővel rendelkezett, ráadásul protestáns is volt. II. Jakab Franciaországba menekült, XIV. Lajos fogadta be. Az angol parlament pedig Máriát királynővé választotta, társuralkodóként III. Vilmos néven a férjét is megkoronázták.

116. A NAPKIRÁLY

Az öt évesen trónra kerülő XIV. Lajos uralkodásának kezdete feszültségekkel teli korszak volt. 1648-ban a franciák számára előnyösen sikerült ugyan lezárni a 30 éves háborút, de még ugyanebben az évben kitört a francia nemesség lázadása. A Fronde-nak nevezett nemesi mozgalom célja az volt, hogy visszaszerezzék a korábban, Richelieu által megnyirbált politikai befolyásukat. A nemesek mellé más elégedetlen rétegek is csatlakoztak. Egyszer – a korabeli történetek szerint – még a 10 éves gyerekkirály hálószobájába is betörték, de az alvást színlelő kisgyereket végül nem ölték meg. Lajos nem feledte ezt az esetet később sem. A nemességet megpróbálta megnyerni magának, fényűző

udvart tartott fenn, így a bonyolult hierarchia sokaknak biztosított rangot, életjáradékot. Nem véletlen választotta szimbólumának a Napot sem, ezért is nevezték Napkirálynak.

117. AZ OROSZ CÁR

A török elleni lépés olyan mértékben avatkozott volna bele a fennálló európai erőviszonyokba, hogy Péter cár sem vállalkozott rá, inkább jobbnak látta észak felé irányítani haderejét. Ebben szövetségese is volt Erős Ágost szász választó és lengyel király személyében, aki nem nézte jó szemmel a svédek harmincéves háború utáni megerősödését a térségben. Az 1700 és 1721 között zajló, elhúzódó északi háború váltakozó szerencsével folyt, de végül orosz győzelemmel zárult. A Balti-térség nagy kereskedővárosai tehát behódoltak, de ki kellett ürítenie Délen Azov kikötőjét, és elvesztette az Azovi-tengeren állomásozó flottáját is.

118. A CSILLAGÁSZ

A megfigyelő számára a csillagok mindig ugyanabban a rögzített helyzetben jelennek meg. Ha viszont igaz a kopernikuszi tétel, miszerint a Föld mozog a Nap körül, akkor kisebb, periodikus elmozdulást kellene mutatniuk. Kopernikusz azzal magyarázta meg a látszólagos ellentmondást, hogy a csillagok szférája túl messze van, a változások ezért a megfigyelő számára nem észlelhetők. Ez a megállapítás azonban egyben azt is jelentette, hogy a korábban elképzelnél sokkal nagyobb a világegyetem.

119. FUGGERZEITUNG – ESEMÉNYKÁRTYA

120. AZ UTOLSÓ KÖZÉPKORI MAGYAR KIRÁLY

A magyarok felkészületlenül várták a törököket. S bár döntés született az 1522-es évre egy magyar hadjárat indításáról, ez nem valósult meg. Sőt 1524-re gyakorlatilag felmorzsolódott az első végvárvonal a déli határon,

a második vonalban található várak harcértéke pedig jelentősen alatta maradt az elsőének. 1525-ben a Magyarországra menekülő szerb vajdától értesültek az ország vezetői, hogy a következő évben egy, a korábbiaknál nagyobb hadsereggel indul Szulejmán Magyarország ellen. A magyar főnemességet és a királyt is elsősorban a belpolitikai események foglalkoztatták, így a magyar hadsereg szervezésére későn került sor. Az persze megkérdőjelezhetetlen tény, hogy a török olyan erős hatalommá lett, hogy Magyarországnak önmagában nem sok esélye volt a feltartóztatására, hiszen a két évszázada tartó törökellenes harcok felmorzsolták gazdaságilag is, folyamatos és jelentős külső támogatásra pedig nem számíthatott.

121. A KÜLÖNÖS KIRÁLYVÁLASZTÁS

Szulejmán a mohácsi csata után akadálytalanul tovább nyomult az ország belseje felé, kardcsapás nélkül vonult be Budára, kirabolta, felégette a várost. S bár a török ezután fosztogatva elhagyta az országot, de erős hadak maradtak a Szerémségben, így ellenőrizni tudta az országot. Ez az eljárás utal arra, hogy a szakaszos hódítás elvét alkalmazták, tehát nem azonnal foglalták el az országot, hanem több lépésben, kivárva a számukra kedvező alkalmat. Magyarország kiszolgáltatottan állt a török előtt. A helyzetet az is bonyolította, hogy mind Szapolyai, mind I. Ferdinánd koronázása legitimnek számított, tehát egyszerre két törvényes királya volt az országnak. Ferdinánd a bátyja, V. Károly német-római császár támogatásával próbálta a hatalmat megszerezni, 1527-ben le is győzte ellenfelét. Szapolyai azonban a töröktől kért és kapott támogatást, és így már Ferdinánd sem bírt el vele. A feszültséget tovább növelte, hogy 1529-ben a szultán megpróbálta elfoglalni Bécset, és bár nem járt sikerrel, lehetett számítani az újabb hadjáratokra. Ferdinánd és Szapolyai végül 1538-ban a váradi egyezményben kötöttek kompromisszumot, eszerint az ország királyai maradnak, de Szapolyai halála után Ferdinándra száll a magyar trón.

122. URALKODÓK ÉS INTÉZKEDÉSEIK 3.

Toldi Miklós nem egy kitalált, irodalmi személy, hanem I. Nagy Lajos korában élő nemes és katoná volt. Életpályája kapcsán azonban nyilván szármalyhatott Arany János költői fantáziája. A valóság az, hogy kezdetben valamely arisztokrata ispán familiárisaként több megyében alispáni feladatokat látott el, szolgált az esztergomi érsek mellett is katonaként. A forrásokból tudható, hogy később Itáliában a zömmel magyar és angol lovagokból álló ún. fehér (zsoldos) csapatnak volt a vezetője. A korszak háborúiban ezeket a zsoldos csapatokat fogadták fel a harcoló felek. E csapatok vezetője csak olyan személy lehetett, aki már korábban komoly harci érdemeket szerzett. Hazatérése után, politikai karrierje végén, több megyében is ispáni feladatokat látott el Nagy Lajos uralkodása idején.

123. BUDA ELFOGLALÁSA

A 16. század elején még a Jagellók játszottak a magyar térségben jelentősebb szerepet, de őket a Habsburgok kiszorították a század közepére. Ha összevetjük a Habsburg és az oszmán birodalom erőviszonyait a 16. század elején, akkor kiderül, hogy területileg nagyjából egyformák, lélekszámot tekintve viszont a Habsburgoké az előny. Hatalmi szempontból lényegesebb tényező, hogy a Habsburg Birodalom tagoltabb, sokféle országból állt össze, nem volt egységes szervezeti és intézményi rendszere, míg az oszmán központosítás a szultán kezébe teljhatalmat adott. A hadsereg szempontjából is jelentős a különbség, hiszen míg a török haderő kizárólag a szultántól függött, állandó és nagy létszámú volt, addig több Habsburg tartományban a rendek egyetértése kellett a katonaság kiállításához, és nem is volt állandó hadsereg. Ugyanakkor az is tény, hogy egy akkora állandó haderő hosszú időn át történő fenntartása, mint a török, óriási anyagi terhet jelentett, gyakorlatilag folyamatosan hódítani kényszerültek az állam működtetése érdekében. Abból a szempontból nincs különbség közöttük, hogy mindkét állam jelentős külső és belső konfliktusokkal küzdött. A Habsburgoknak a Valois-dinasztia vezette franci-

akkal éppúgy fel kellett vennie a harcot, mint a Német-római Császárságban a reformáció egyre erősödő híveivel. A törököknek rendszeresen nehézséget jelentettek a keleti tartományokban kitörő lázadások és a külső támadások pl. Perzsia részéről.

124. FRÁTER GYÖRGY

Fráter György Szapolyai Jánostól a kincstartói, a főkancellári, majd a váradi püspöki címet is megkapta. Kulcsszerepe azonban a diplomáciai ügyek vitélében volt, pl. a törökkel való egyezkedésben vagy az 1538-as váradi béke megkötésében. Szapolyai 1540-ben bekövetkező halála után ő lett a csecsemő János Zsigmond gyámja, egyben az ország kormányzója. Tehetsége ellenére Szulejmán 1541-ben túljárt az eszén Buda elfoglalásakor. Talán figyelemzavaró jelként értelmezhetjük volna, hogy a Budát ostromló császári csapatok ellen érkező török felmentő sereget személyesen Szulejmán vezette, de a szultán életpályája ismeretében, ez nem volt kirívó eset.

125. AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG ÁLLAMSZERVEZETE

Az Erdélyi Fejedelemség esetében nem a nyelv, a kultúra és a közös múlt alkotta közösségeket nevezzük nemzetnek, hanem rendi nemzetekről beszélünk, olyan csoportokról, amelyeket a közös kiváltság kapcsol össze. A szászok nyilván más nyelvet beszélnek, mint Erdély egyéb lakói, de mégsem ez jelenti az összekötő kapcsolatot közöttük, hanem az azonos városi kiváltságok, a magyarok esetén a nemesi kiváltságok, a székelyek esetén pedig a kollektív nemesség adta privilégiumok. A középkori és kora újkori nemzetfelfogás tehát alapvetően a kiváltságokon alapult, így például a székely jog sem illetett meg mindenkit, akit ma „székelynek” mondanánk. A három rendi nemzet Erdély közigazgatási rendszerét is meghatározta, hiszen a magyarok vármegyékbe, a székelyek és szászok pedig székekbe szerveződtek. Ez a rendszer egészen az 1848. évi áprilisi törvények életbe lépéséig, azaz a Magyarországgal való unió megvalósulásáig fennmaradt.

126. A TÖRÖK BERENDEZKEDÉS

A hódoltsági területen az oszmán-török birodalomnak az európaítól gyökeresen különböző gazdasági-társadalmi-ideológiai rendszere jelentős változásokat hozott, ami a települések képén, építészetében is tükröződött. A mohamedán templomokat délkelet, Mekka felé tájolták; ezt az irányt belül a falba vágott mihrabfülke jelezte. A falakat meszelték, díszítésül növényi ornamentikát és Koránból vett idézeteket használtak. A motívumkincs gyorsan népszerű lett, virágos-törökös motívumokkal gyakran találkozhatunk keresztény erdélyi alkotásokon is. A magas fokú építőmesterségbeli tudást igazolta a Dráván Eszék mellett emelt 2 km hosszú cölöphíd, valamint a Pest és Buda közt létesült hajóhíd is. A török kézre került katonai erősségeken (Szigetvár, Buda, Esztergom, Eger) számos javítást, korszerűsítést végeztek el a török hadmérnökök.

127. A TÖRÖK HADJÁRAT

Szulejmán nem kockáztathatta, hogy a török vazallusának számító Erdély a Habsburgok kezére kerüljön. Már 1551-ben csapatokat küldött a Tisza alsó folyásánál található várak elfoglalására, s bár Temesvárt ekkor nem tudta megszerezni, a Temesköz a kezére került, meg is szervezte a második magyarországi vilajetet. A döntő hadjáratra 1552-ben került sor, amelynek a területszerzésen túl az is célja volt, hogy könnyebben ellenőrizze Erdélyt. Eger várát ekkor még nem, csak jóval később, 1596-ban, a tizenöt éves háború idején szerzik meg majd a törökök.

128. AZ OSTROM

Az 1566-os évhez kapcsolódó hódításokkal (Gyula, Szigetvár) Magyarország 40%-át birtokolta a török, s ez épp az a középső terület, amelynek kulcsszerepe lehetett az újabb Bécs elleni támadásokban.

129. A FELKELÉS

A hajdúk a 16. század végétől, a szarvasmarha-kivitel fejlődésével jelentek meg. Az élő állatokat külföldre kísérő marhapásztorok, fegyveres állathajtók voltak eredetileg. Nevük a „hajtó”, „hajdó” szavakból ered. A török háborúk katonaiágényét kihasználva (s elkerülve az örökös jobbágyság terhét) fegyverforgató, lovas katonai csoporttá alakultak át. A tizenöt éves háború alatt nőtt meg létszámuk jelentősen (25–30 ezer fő). A vitézlő rend is a török elleni harcokra szerveződött hivatásos katonaság, jogilag a nemesség és a jobbágyság között elhelyezkedő új társadalmi rend. Tagjai általában birtokukat vesztő nemesek, jobbágyok és végvári vitézek voltak. Az ugyanebben az időben megjelenő hajdúk egy része beleolvadt a vitézlő rendbe, más csoportjaik speciális kiváltságait megőrizve, a Bocskaitól kapott településeken éltek.

130. A FEJEDELEM

Bethlen Gábor és minden erdélyi fejedelem tevékenységének értékelésekor figyelembe kell venni, hogy az Erdélyi Fejedelemséget nem autochton fejlődés hozta létre, hanem két nagyhatalom egymással vívott harcának az „eredménye”, kompromisszuma. Sem a Habsburgnak, sem a töröknek nem volt létkérdés a terület birtoklása, de függésben tartása igen. Ezt a mérkőzést pedig a törökök nyerték.

131. A KÖLTŐ ÉS HADVEZÉR

III. Ferdinánd élve az 1608-as törvények adta jogával nem jelölte Zrínyit nádornak. A törvények meghatározták, hogy az uralkodó joga 2 katolikus és 2 protestáns főurat jelölni, s közülük a rendi gyűlés választja meg végül a nádort. De ha az uralkodó nem jelöli az adott személyt, akkor a rendi gyűlés nem javasolhat új nevet a listára. Ezt a helyzetet használta ki az udvar. A törökkel való hatalmi egyensúly politikája akkor sem változott, amikor 1657-ben I. Lipót lett a magyar király. Ez a magyarázata annak, hogy Zrínyi önálló akciókba kezdett, ilyen volt Zrínyiújvár felépítése, de ebbe a sorba illik a téli hadjárat is.

132. KÖZÉPKORI MAGYAR MŰVELŐDÉS

1515 előtt született egy Sebestyén névre keresztelt fiúgyermek Tinód nevű településen Baranya vagy Fejér megyében. Származási helye és foglalkozása miatt az utókor Tinódi Lantos Sebestyén néven ismeri a 16. század legnagyobb magyar énekmondóját. Parasztpolgár szülei nagy gondot fordítottak gyermekük neveltetésére, latin iskolába járt (ezért bukkanhat fel Vergilius hatása egy-egy művében), komolyabb zenei képzést is kapott. Kardforgató ember volt, mind minden férfi kortársa, vélhetően egy sebesülés okozta súlyos szövődmény tette alkalmatlanná a hadi szolgálatra. Innentől ő a lantjával szolgálta a haza ügyét. 1541-ben, Magyarország három részre szakadásakor épp Szigetváron, Török Bálint udvarában élt, de a korszak jeles főnemesi udvaraiban is megfordult. A legjelentősebb támogatója Nádasdy Tamás országbíró lett. Bár családos ember volt, lantos mesterségéhez hűen járta az országot, gyűjtötte a történeteket, az információkat.

133. MAGYARORSZÁGI REFORMÁCIÓ

A magyarországi reformáció terjedésében sokak szerint a töröknek jelentős szerepe volt. Ez részben igazolható, részben nem. A forrásokból úgy tűnik, hogy a 16. század végére a lakosság 80–85%-a valamely protestáns felekezethez csatlakozott, de ez a töröktől függetlenül is történhetett, hiszen Alsó-Ausztriában hasonló az arány. Inkább úgy tűnik, hogy a közép-európai országok lakóiban megvolt a fogékonyság az új hitre. A töröknek annyi szerepe volt ebben, hogy a török által megszállt területeken a hódítók számára az volt az elsődleges, hogy fizetik-e az ott élők az adót, hogy milyen vallásúak, ez kevésbé érdekelte őket. Ez a vallási közömbösség azonban csak akkor igaz, ha nem alakultak ki hit alapú viták, mert a konfliktusok esetén inkább a katolikusok mellé álltak a törökök.

134. TÖRÖKELLENES HARCOK

Dobó István főnemesi családból származott, címerükben az önmaga farkába harapó sárkány arra utal, hogy Luxemburgi Zsigmondnak köszönheték felemelkedésüket. Dobó ifjú korának legmeghatározóbb élménye a mohácsi csata, ahol személyesen tapasztalta meg a magyar sereg megsemmisülését. Dobó még láthatta a Magyar Királyság utolsó éveit, aztán megélte a töröktől és a pártharcoktól szenvedő ország mindennapjait is. Kezdetben inkább Szapolyai környezetéhez tartozott, majd annak halála után Ferdinánd pártjára állt. Eger várának is Ferdinánd akaratából lett kapitánya 1548-ban. Később neki kellett volna a Királyi Magyarország és Erdély egyesítését megvalósítania. Történész körökben vitatott, hogy ez az elvárás mennyire lehetett a korban reális, a tény az, hogy nem járt sikerrel. Az állandóan változó politikai helyzet azonban megtanította Dobót arra, hogy eszközökben nem nagyon válogatva talpon maradjon.

135. MAGYAR EGYETEMEK

Pázmány Péter Nagyváradon protestáns kisnemesi családban született. Tizenhárom évesen katolizált, majd belépett a jezsuita rendbe. Magyarországi és külföldi oktatási intézményeken, egyetemeken tanult, sőt oktatott. 1607-től már az esztergomi primás udvarában találjuk, itt vált a magyarországi ellen-reformáció leghíresebb prédikátorává. Pázmány magyarul prédikált, hitvitázó írásait is magyarul adta ki, mert felismerte, az anyanyelvi igehirdetést megvalósító reformáció így könnyebben legyőzhető, az anyanyelv sokkal közelebb hozhatja a katolikus vallást is a hívőkhöz. Politikusként sokat tett azért, hogy az egyébként többségében nem katolikus Erdély és a Királyi Magyarország között együttműködés alakulhasson ki, hiszen úgy gondolta, hogy a magyar érdekeket csak így lehet érvényesíteni akár az Udvarral szemben is.

136. SZERZETESRENDEK MAGYARORSZÁGON

Boldog Özséb valamikor 1246 után vonult vissza pilisi barlangjába, majd két és fél évtized alatt szervezte meg közösségét az Esztergom környékén élő

remetéből. Ők lettek Remete Szent Pál követői, azaz a pálosok. Özséb nem érte meg a rend pápai elismerését, hiába zárandokolt el Rómába, hogy IV. Orbán hozzájárulását elnyerje. Mivel a kései Árpád-házi uralkodók bőkezűen támogatták a közösséget, az virágzásnak indult. A Károly Róbertet támogató V. Kelemen 1308-ban adta meg végül a hón áhitott pápai hozzájárulást.

137. BUDA VISSZAFoglalása

Bécs törököktől való megmenekülése jórészt Sobieski János lengyel király vezette felmentő seregnek köszönhető. Kara Musztafa nagyvezír rosszul mérte fel a nemzetközi kapcsolatokat: 1683-ban már életbe lépett a lengyel–Habsburg kölcsönös segítségnyújtási szerződés egy török támadás esetére, sőt a korábbi szövetséges, XIV. Lajos francia király sem támogatta az oszmán terveket. Ez utóbbi azért is fontos, mert így a francia nyomás alól felszabaduló német fejedelmek a császár segítségére siethettek. Bécs tehát megmenekült, de Lipót már nem akarta folytatni a harcokat. Őt személyes sérelmek is vezethették a döntésben, nemcsak a külpolitikai szempontból szeszélyes XIV. Lajos jelentette fenyegetés bármikori felújítása. Sobieski tudniillik a – török elől Linz-be menekülő – császárt megelőzve római időket idéző fényes diadalmenettel és ünnepi hálaadó misével vonult be Bécsbe...

138. I. Lipót

I. Lipótot kisebbik fiúként apja eredetileg papnak szánta, ezért élete végéig rendkívül vallásos uralkodó volt, a jezsuiták befolyása alatt állt. Bátyja, IV. Ferdinánd hirtelen halála következtében, 1654-ben vált trónörökössé, 17 évesen, 1657-ben lett ő az uralkodó. Egész uralkodása alatt nagyhatalmú miniszterei, például Auersperg, majd Lobkowitz herceg segítették és irányították döntéseiben. Több nyelven beszélt, egyetemet alapított Innsbruckban, Olmützben és Breslauban (Wrocław), de jeles műgyűjtőként és zeneszerzőként is ismerték. 1667-ben megalapította a híressé vált spanyol lovasiskolát. Magyarországon felfüggesztette a magyar rendi alkotmányt, bevezette a nyílt abszolutizmust,

a vésetörvénysszékek felállítással pedig protestánsüldözésbe kezdett. Nem riadt vissza attól sem, hogy törvénytelen adókat vessen ki, és birtokelkobzással végződő felségssértési pereket rendeztessen. Idős korában I. Lipót egyre inkább ragaszkodott az általa kialakított, megmerevedett rendszerhez. Útjában állt a szükségsszerű változtatásoknak, ami miatt gyakran került konfliktusba az úgynevezett ifjú udvarral, amelynek élén fia, I. József állt.

139. NEHÉZ CSALÁDI ÖRÖKSÉG

1685-ben zárták körül Munkács várát a császári csapatok, de az ostrom, a hírhedt Antonio Caraffa tábornok vezetésével csak 1686-ban kezdődött. II. Rákóczi Ferenc ekkor 10 éves volt. A várát Zrínyi Ilona két évig sikeresen védte a rendelkezésére álló katonákkal, végül azonban 1688 januárjában megadták magukat. A kapituláció után a Rákóczi gyermekek, Julianna és Ferenc visszakapták korábban lefoglalt javaikat. Zrínyi Ilona a karlócai béke megkötése után, 1699-ben követte második férjét, Thököly Imrét a száműzetésbe.

140. A VATIKÁNI LEVÉLTÁR – ESEMÉNYKÁRTYA

141. A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC

1707. május 31-én Ónod mellett gyűltek össze a nemesek, hogy tisztázzák a legfontosabb kérdéseket: azaz a szabadságharc anyagi helyzetét és a Habsburg-házhoz való viszonyt. Az utóbbiban Rákóczi kényszerpályán mozgott, hiszen XIV. Lajos addig nem kötött vele hivatalosan szövetséget, amíg királya elleni lázadónak minősült, azaz független állammá kellett válni. A vezérő fejedelem szándéka szerint Magyarországot a spanyol örökösödési háború színterévé tehetné a trónfosztás, s ezáltal a háborút lezáró béke rendezné majd az ország helyzetét. E remény miatt utasította vissza I. József tárgyalási és békekötési javaslatait is.

Rákóczi politikáját azonban nem támogatta mindenki. Az ónodi országgyűlésen megsebesített kritizáló követet kivégezték, a többi Turóc megyei követet

pedig börtönbe vetették. S bár a nemesség adóztatását és a trónfosztást megszavazták az országgyűlésen, ez aligha tartozott a szabadságharc legdicsőesebb napjai közé...

142. ERDÉLY FEJEDELMEI

Báthory István a vajda címet több alkalommal is megszerző Báthory-ág sarjaként látta meg a napvilágot, de korán árvaságra jutott. Gyámja, Várdai Pál esztergomi érsek révén I. Ferdinánd apródjai közé került. A bécsi udvartól később elfordult, majd János Zsigmond halála után ő lett az egyik utódjelölt. A speyeri egyezményrel, azaz a Habsburgok trónigényével szembeforduló erdélyi rendek mellett a török is elfogadta a személyét. S bár a Habsburgok ellenjelöltet támogattak vele szemben, 1575-re sikerült katonailag is megerősítenie pozícióját Erdélyben. Lengyel király is lett, de a széthúzó lengyel királyságban zajló küzdelmek, valamint az orosz terjeszkedés (IV. Rettegett Iván) folyamatos jelenlétet kívántak, azaz Erdély számára nem hozott kézzel fogható hasznot Báthory István lengyel királlyá választása. Ennek ellenére Báthory nem hagyta el a fejedelemséget sem, ezért részben testvére, részben egy tanács által irányított Erdélyben stabil kormányzat jött létre, támogatta az oktatást és a kultúra felvirágoztatását pl. a kolozsvári kollégium megalapításával.

143. NEMZETISÉGEK MAGYARORSZÁGON

A teljesen vagy majdnem lakatlanná vált területek benépesítését – a Délvidék kivételével – az udvar jobbra a földesurakra bízta, őket ösztönözte.

144. NŐÁGI ÖRÖKÖSÖDÉS

Az egyébként bő gyermekáldásról elhíresült Habsburg-dinasztia esetében az örökösödés problémája akár meglepő is lehet, de most sem a gyermekek száma, hanem neme jelentette a „problémát”. A nőági örökösödés külföldi elfogadtatásához József bajor és szász fejedelmi családba beházasított lányai férjeinek le kellett mondani a Habsburg-örökségről. A spanyol trónhoz

kapcsolódó minden igényéről lemondott III. Károly azért, hogy Bourbon V. Fülöpöt meggyőzze. Anglia és Hollandia akkor fogadta el a nőági örökösödést, amikor feloszlatták az Osztrák–Németalföldön létrehozott Kelet-indiai Társaságot. Franciaország húzta az elfogadást legtovább, de végül az lett a megoldás, hogy Mária Terézia férjfelöltje, Lotaringiai Ferenc lemondott ősei tartományáról a házasság kedvéért.

145. A FELVILÁGOSODÁS

A felvilágosodás jelmondatát a német filozófia egyik legnagyobb alakja, Immanuel Kant fogalmazta meg a Válasz a kérdésre: Mi a felvilágosodás? című írásában 1784-ben. A válasz: Sapere aude!, azaz „Merj a magad értelmére támaszkodni!” Kant úgy folytatja, hogy az egyénnek önmagának kell kilábalnia a „maga okozta kiskorúságból”, s „mások vezetése nélkül” (önállóan) kell tudnia gondolkodni. A felvilágosodás gondolkodói a természettudományok egzakt, minden tekintélyvel és minden hipotézist kizáró módszerét igyekeztek átvinni a filozófiára, a politikára és a szellemi élet más területére is. A racionalizmuson alapuló természetjogról szóló tant Locke kidolgozta, s úgy vélte, a tulajdonhoz, szabadsághoz és egyenlőséghez kapcsolódó jogok erre épülnek.

146. A FELVILÁGOSODÁS GONDOLKODÓI

Locke szerint a természettől fogva szabad, egyenlő és független emberek biztonságuk, békéjük és tulajdonuk védelme érdekében összefognak, közösséggé egyesülnek. Ennek során két társadalmi szerződést kötnek. Az egyikkel szabad elhatározásukból, kényszer nélkül létrehozzák a politikai közösséget, a másikkal pedig átruházzák a hatalmat a kormányzatra. A szerződésekkel az emberek elfogadják, hogy saját maguk, illetve a közösség megóvása érdekében a társadalom által hozott törvények szabályozzák tetteiket, és teljes egészében feladják azt a jogot, hogy a jogsértőt saját kezűleg megbüntessék, ezt a társadalom megfelelő hatalmára bízák. Montesquieu szerint a társadalmi szerződés értelmében a népek joga van az államra átruházott jogokért cseré-

be a hatalom ellenőrzésére, s ezt a választások útján, a képviseleti elv érvényesülésével tudja gyakorolni. Rousseau elfogadja a társadalmi szerződést, de nem úgy értelmezi, mint Locke, mert szerinte a szerződés lényege: a társulás minden tagja feltétel nélkül lemond összes jogáról a közösség javára (vagyis voltaképpen önmagával köt szerződést). A szerződéssel az ember megőrzi ugyan a szabadságát Rousseau szerint, de azt korlátok közé szorítja az általános akarat. Az általános akarat biztosítja a közös érdek érvényesülését a magánérdekkel szemben, ezért aki nem hajlandó követni, azt kényszeríteni kell.

147. A KAPITALIZMUS

A gépek működtetéséhez nem volt elegendő az emberi vagy állati energia, ezért terjedt el az új energiafajta: a gőz, ami tehát előfeltétele volt a gyárak létrejöttének. S bár a gőzgépek hatásfoka kezdetben igen alacsony volt, összteljesítményük – a hatalmas igény miatt – rohamosan nőtt. A gőzgép és általában véve a gépek alkalmazása a munkaszervezést is átalakította a gyárakban. A kortársak számára először ijesztően hatott, hogy az ember gyakorlatilag a gép „rabszolgája lett”, hiszen az embernek kellett alkalmazkodnia a racionalizált termelés hatékonyságának biztosítása érdekében. A 19. század folyamán azonban a jelenség megszokottá vált, és a gyárak mintájára alakították át gyakran a különböző intézmények működését is (iskolák, kórházak, börtönök stb.), tehát a szigorú fegyelem, a katonás szemlélet az élet olyan területein is megjelent, ahol eddig nem.

148. A NAGY FRANCIA FORRADALOM

Az, hogy a forradalmárok nem elégednek meg a szimbolikus cselekedetekkel, már 1789. június 17-én egyértelművé vált, ekkortól ülésezett az Alkotmányozó Nemzetgyűlés. Ennek a testületnek volt feladata az alkotmányos monarchia rendszerének a megalkotása. Augusztus 4-én sok egyéb intézkedés mellett azt is kimondták, hogy innentől nem lehet pénzen hivatalt vásárolni. Az pedig a forradalmi lelkesedés számlájára írható, hogy a távollévő uralkodót mint a francia szabadság helyreállítóját dicsőítették...

149. A JAKOBINUSOK

Robespierre először összefogott Dantonnal a radikálisok megsemmisítésére, majd az elszigetelődő Dantonnal és híveivel számolt le. Mérsékelt és radikális ellenzékének megsemmisítésével azonban Robespierre körül is elfogyott a levegő. A terror miatt megfagyott légkörben már nem lehetett a nemzeti egységet helyreállítani.

150. A POROSZ KATONAÁLLAM KITELJESÍTŐJE

II. Frigyes édesapja, I. Frigyes Vilmos egy klasszikus katonaállamot hagyott a fiára. 30 ezerről 85 ezerre növelte a katonák létszámát és tartott egy különleges ezredet is. Az „óriások ezrede” nevű elitalakulat tagjai 190 centiméternél magasabb férfiak lehettek csak, ők alkották az uralkodó testőrségét. S hogy az utánpótlást is biztosítani tudja, magas termetű nőket kényszerített velük házasságra...

151. AZ ÚJVILÁG ÁLLAMAI

A gyarmatok elsősorban saját jogaik képviseletére szerettek volna intézményes kereteket kialakítani és biztosítékot kapni. A britek azonban erről tárgyalni sem akartak. Az 1754-ben összehívott kongresszus eredeti célja az irokéz indiánok helyzetének rendezése lett volna, ám menet közben a gyarmatok belső ügyei kerültek előtérbe. A kongresszuson felszólaló Benjamin Franklinnek az volt a terve, hogy hozzanak létre egy nagytanácsot, amelybe a hét gyarmat a lakosságával arányosan küldhetne képviselőket. Ezt akkor még nem fogadták el.

152. A KORZIKAI

Az egykor a jakobinusokkal szimpatizáló Napóleon mindenféle értelemben lezárta a francia forradalmat. Politikai értelemben figyelmen kívül hagyta a forradalom fontos alapelveit: a népszuverenitást, az emberi jogok kérdését, sőt magát, a forradalmat, mint politikai eszközt is elutasította. A jogi egyenlőség,

a pénzügyi és közigazgatási reformok, az egyház háttérbe szorítása szempontjából azonban a forradalom törekvéseinek folytatója volt.

153. A SZABADSÁG POLITIKAI IDEOLÓGIÁJA

A liberalizmus előfutárai a felvilágosodás képviselői voltak, akik hittek a fejlődésben, a szabadságban, s abban, hogy az egyén és a társadalom „javítható” politikai eszközökkel. Eredetileg a liberális fogalom alatt azokat az alkotmányos monarchistákat értették, akik Spanyolországban az abszolút monarchia restaurációja ellen léptek fel az 1810–20-as években.

154. A NEMZETI ÉRZÉS POLITIKAI IDEOLÓGIÁJA

A nacionalizmus – azaz azon elv, miszerint a nemzet iránti hűség minden más irányú hűség felett áll – megszületéséhez elengedhetetlen feltétel volt a modernebb államok kialakulása, amikor az állam és a nagyobb területet átfogó gazdaság megerősödése bekövetkezett. Ez az idő pedig a 18. század vége. A két nemzetfelfogás közül az államnemzet azt jelenti, hogy a nemzethez bárki csatlakozhat, aki elfogadja és tiszteli az adott területen érvényes törvényeket. A kultúrnemzet pedig azt jelenti, hogy a nemzet egy történelmi és kulturális képződmény, sajátos lelki-szellemi közösség. Ez utóbbi a más nyelvet beszélőkkel szemben sokkal zártabb nemzetfelfogás, mint az első.

155. A TRADÍCIÓ POLITIKAI IDEOLÓGIÁJA

A konzervativizmus alapvetően a 17–18. század fordulójára vezethető vissza, de a politikai elvek rendszerezésére a francia forradalom hatására került sor. Burke a konzervativizmus alapelveiben abból indult ki, hogy a forradalmi akciók többnyire nem érik el a tervezett eredményt, sőt csak rontanak a társadalmi viszonyokon. Ha pedig esetleg el is érnek valamit, akkor aránytalanul nagy árat kell ezekért az eredményekért fizetni.

156. A SZOLIDARITÁS POLITIKAI IDEOLÓGIÁJA

A szocialisták alapjaiban kívánták megváltoztatni a társadalom életét, ezért ebben jellemzően nagy szerepet szántak az erős államhatalomnak. Alapvetően pozitívan értékelték a francia forradalmat, különösen a jakobinus időszak intézkedéseit, ám úgy gondolták, hogy az alapvetően a polgárság forradalma volt, ezért szükség lesz egy újabb, a munkásság érdekében indított forradalomra is.

157. A SZÖVETSÉGESEK

A Szent Szövetséget a Napóleon utáni Európa arculatát kialakító bécsi kongresszushoz kapcsolódóan hozták létre, célja közt szerepelt is a kongresszuson létrehozott területi status quo fenntartása. A korszak további fontos kongresszusai: Aachen 1818, Troppau 1820, Laibach 1821, Verona 1822. A veronai kongresszus lóg ki a sorból, abból a szempontból, hogy itt a fő kérdés nem Európa, hanem a függetlenségéért harcoló Latin-Amerika államainak a sorsa volt. (Ennek kapcsán született meg az ún. Monroe-elv, vagyis az USA kijelentette: Amerika az amerikaiaké.)

158. AZ ELSŐ IPARI FORRADALOM

A fémből készült mezőgazdasági eszközök, majd a gőzgép megjelenése miatt a nehézipar fejlesztése elengedhetetlenné vált. Nagy-Britanniában mindkét nyersanyag rendelkezésre állt. A nagy tömegű árut a csatornákon szállították. Ezek közül az elsőt 1761-ben építették, és Manchestert kötötte össze a Vorsley-bányákkal. Mivel a jelentős folyókat összekapcsolták, ezért a Közép-Angliában előállított termékek is könnyen eljuthattak a tengeri kikötőkbe.

159. AZ ELSŐ GŐZMOZDONY – ESEMÉNYKÁRTYA

160. A MAGYAR BELPOLITIKA A 18. SZÁZADBAN

A 18. század jó részében egyértelműen Pozsony maradt a magyar kormányzati központ, hiszen az 1686-os ostrom során Budát olyan súlyos károk érték, hogy sokáig kétséges volt, a fővárosi szerepet el tudja-e látni. A török hódoltság alatt fővárossá lett Pozsony az udvar számára mindenképpen kedvezőbb helyszín, hiszen sokkal közelebb van Bécshez, sokkal könnyebben ellenőrizhetők és irányíthatók a pozsonyi hivatalok.

161. A MAGYAR KIRÁLYSÁG HIVATALI RENDSZERE

A hétszemélyes táblát a nádori ítélőszék utódának tekintik, s a Habsburgok által ellenőrzött területeken bevezetett kormányzati és bírósági reform részeként jött létre. A bírókat septemvireknek nevezték. Rangban az első bírótárs az országbíró volt, aki a nádort helyettesítette szükség esetén. Az 1723-as bírósági reformok következtében vált állandó ítélőfórummá, s bár nevét megtartotta, tagjainak száma 15-re emelkedett. A királyi ítélőtáblával együtt alkotta a legfelsőbb országos bíróságot, azaz a Királyi Kúriát. Kizárólag fellebbezési jogköre volt, s ítéletei jogerősek voltak, azaz még a királyhoz sem lehetett fellebbezni ellene.

162. KIRÁLYOK ÉS KIRÁLYNÉK ANYJA

Mária Teréziának többletbevételekre volt szüksége ahhoz, hogy a külső fenyegetések (pl. osztrák örökösödési háború) miatt szükséges modern hadsereget fenn tudja tartani. Az ún. Haugwitz-reform következtében az örökös tartományokban a nemesség adófizetővé vált, s ennek kiterjesztését tervezte Magyarországon is. 1751-ben az országgyűlés elé tehát jelentős mértékű adóemelési javaslatot terjesztett be. Az eddigi 2,5 millió forint helyett 3,5 milliót kért, ami azt jelentette, hogy a kb. 5 milliós lakosságú országban két adófizetőre esik egy forint. Az örökös tartományokban egy adófizetőre számoltak két forintot, ekkora volt a gazdasági különbség a térségek között... Mária Terézia arra számított, hogy ekkora adóemelés csak a nemesség áldozatvállalásával lesz kifizethető. Nem ez történt, a nemesség ragaszkodott az adómentességhez,

a kért 1 millió többlet helyett pedig „csak” 700 ezret szavaztak meg, azt is a jobbágyokra hárítva. Mária Terézia 1764-ben újból megkísérelte az 1 milliós adóemelését, és a 18. században már idejétmúlt nemesi felkelés újrászabályozásával próbált volna a nemesi adómentességen lyukat ütni (a hadba vonulást pénzen lehetett volna megváltani). A magyar nemesség újból csak 700 ezer aranyat szavazott meg, és a felkelés megváltoztatását egyértelműen elutasította. Az újbóli adó azonban a jobbágyokat annyira megterhelte, hogy Mária Terézia 1767-ben az úrbéri rendelet kiadásával szabályozta az adórendszert.

163. A KALAPÓS KIRÁLY

II. József politikai elvei a felvilágosodás filozófiáján alapultak, és legfőbb célja az igencsak sokféle jog- és szokásrendű birodalmának egységesítése volt. Más oldalról viszont abszolutista a felfogása, hiszen nem is leplezte, hogy nem tűr beleszólást a kormányzásba. Nem volt tekintettel semmiféle kiváltságra vagy előjogra, ha az az általa hatékonnak ítélt állami működést bármilyen szinten gátolta. De az is igaz, hogy nem volt meggyőződve a korábbi intézmények működésének hatékony voltáról. Előfordult, hogy az Államtanács tagjait beporosodott múmiák gyülekezetének nevezte... Mivel a feudális rendi társadalmat alapvetően ő sem tudta megváltoztatni, ezért reformjai nem értek el mélyreható változásokat. Annyira azonban beavatkozott a társadalmi viszonyokba, hogy gyakorlatilag minden réteget maga ellen fordított. József tudniillik nem igazán foglalkozott azzal, hogy politikájának támogatókat szerezzen, azt gondolta, azok, akik az egyes intézkedéseknek a haszonélvezői, támogatóivá lesznek.

164. II. JÓZSEF KORTÁRSAI

József első felesége, Bourbon Izabella hercegnő, a pármiai uralkodó leánya ünnepelt szépségnek számított, a trónörökös vonzódott is hitveséhez. Az aszszony nem viszonzta az érzelmeket, de ez nem volt akadály annak, hogy két leányuk szülessen. Második felesége Mária Jozefa hercegnő, a bajor választófejedelem lánya volt, sokkal kevésbé vonzó alkatú, mint Izabella. Amikor

Jozefát is elragadta a himlő, az akkor már császári címet viselő József úgy döntött, sosem nősül meg újra. Elgondolkodtató adalék, hogy a nagybeteg asszonyt sosem látogatta meg József, Mária Terézia ápolta, aki el is kapta a himlőt, ám ő meggyógyult. Innentől kezdve bécsi pletykák szólnak arról, hogy az egyébként elég spórolós uralkodó hogyan alkudozott az örömlányok szolgáltatásairól a nyilvánosházakban...

165. URALKODÓK ÉS INTÉZKEDÉSEIK 4.

II. József és erős akaratú édesanyja vitái között voltak az egész állam életét érintők (pl. a kormányzás módja, a hivatali szervezet átalakítása) és szimbolikusak (pl. II. József puritán öltözködése és életvitele) egyaránt.

József végigutazta Birodalma államait, de járt Franciaországban, Itália államaiban, majd később Oroszországban, Hollandiában is.

166. A REFORMKOR

A reformkor a magyar történelem 1830 és 1848 közötti szakasza, ekkor bonthatóztak ki a Magyarország modernizációját célul kitűző, a polgári-nemzeti átalakulást eredményező politikai mozgalmak. A politikai küzdőtér a megye és az országgyűlés lett. A háromévente összehívott országgyűlések célja az volt, hogy a polgári átalakulást törvényekkel, reformokkal biztosítsák, ám ez a törekvés a bécsi udvar időhúzó, megosztáson alapuló taktikája, megvesztegetéssel is gyakran élő politikája miatt többször megbukott. Az antifeudális reformok szükségessége, sőt a nemzeti felemelkedéshez szükséges változások támogatása már a 18. század végén megjelent Magyarországon a felvilágosodás hatására. Ekkor azonban nem kapott szélesebb nyilvánosságot, egy szűk kör ismerte csak az újító elképzeléseket. A fordulatot azok a gazdasági, társadalmi és politikai reformok hozták el, amelyeknek köszönhetően Európa fejlett és gyorsabban fejlődő régióiban felbomlott a feudális rendszer és kialakultak a polgári államok, az ipari forradalom hatására pedig gyors ütemű fejlődésnek indult a kapitalista gazdaság. A politikai változások – természetesen – nem

függetlenek az 1820–30-as években a Szent Szövetség konzervatív politikája elleni forradalmaktól és politikai megmozdulásoktól.

167. „NYELVÉBEN ÉL A NEMZET”

A latinnal szemben a modernizált magyar nyelvre a nemzeti önállósodás és a polgári átalakulás eszközeként tekintettek. A reformokat támogató nemes-ség ebben a kérdésben nem engedett, ahogy Kossuth fogalmazta: a magánéletben mindenki használhatja a saját nyelvét, de a közigazgatás nyelve csak a magyar lehet. „(...) az ország idegen ajkú lakosait nyelvüktől megfosztani nem csak soha nem is szándékozott, de sőt elismeri, miképpen a magánélet viszonyaiba törvény által kényszerítőleg beavatkozni jogtalanság volna (...) a közigazgatásnak minden ága Magyarországon kivétel nélkül, valamint a hivatalos közlekedési nyelv is a magyar kormánnyal s a magyarországi törvényhatóságokkal a magyar korona akármely részéből magyar legyen. Ennél kevesebbet tenni gyávaság, többet parancsolni [ezt a szót Kossuth is aláhúzással emelte ki!] zsarnokság; mi reánk nézve mondhatni öngyilkosság volna.” (Kossuth a Pesti Hírlapban)

168. KOSSUTH PROGRAMJA

Az örökváltság már az első reformországgyűlésen is központi kérdés volt. A reformjavaslat bukása miatt Kölcsey le is mondott Szatmár követségéről. Amikor 1835-ben I. Ferenc halála után V. Ferdinánd lépett a trónra, akkor az újonnan megalakuló kormányzat vezetői teljesen egyetértettek abban, hogy a magyar ellenzék megtörésére van szükség ahhoz, hogy az Udvar elérje a régi rend fennmaradását. Metternich kancellár és Kolowrat államminiszter törekvéseit támogatta gróf Pálffy Fidél kancellár is. Már 1835-ben, az erdélyi országgyűlés feloszlása után perbe fogták az ellenzék egyik vezérét, báró Wesselényi Miklóst, majd a magyar országgyűlés befejezése után, 1836-ban a reformellenzékét támogató országgyűlési ifjak vezetőjét, Lovassy Lászlót, 1837-ben pedig Kossuth Lajost is. Az erőszakpolitika kudarca miatt később

Gróf Dessewffy Aurél például azt javasolta, az Udvar kezdeményezzen mérsékelt reformokat, hogy ezzel a jómódú nemességet meg lehessen nyerni, az ellenzékét meg lehessen osztani. Az 1839–40-es országgyűlés végül a Deák Ferenc közvetítésével megkötött kompromisszum jegyében zajlott: az Udvar leváltotta a kancellárt, amnesztiát hirdetett a politikai okokból bebörtönzötteknek, az országgyűlés pedig elfogadta az önkéntes örökváltságot, a gyárak alapításának a szabadságát és a váltótörvényt.

169. A LEGNAGYOBB MAGYAR

A Duna kereskedelmi jelentőségét már a rómaiak is felismerték, a zuhatagok és zúgók mellett egy utat építettek az áruszállítás biztosítására. Széchenyi a tervek elkészítésére Vásárhelyi Pált kérte fel. Az 1834-es nagyon alacsony vízállást kihasználva lehetővé vált a veszélyesebb sziklák felrobbantása, s a biztonságos hajózás lehetővé tétele az év közel felében. Kiépítettek egy új utat is a folyó partján.

170. A ZSIBÓI KASTÉLY URA

Baró Wesselényi Miklós szenvedélyességéről, indulatos természetéről híres édesapjának büszkesége – fia mellett – a zsibói ménes volt, így nem csoda, hogy gyermekéből is kiváló lovast akart faragni. Gyakran említett történet szerint hatéves volt ifjabb Miklós, amikor különös próbát kellett kiállnia. Egy ágaskodó, szilaj méntől láthatóan félve húzódott el, mire édesapja e szavakkal dobta fel a kantározatlan ló hátára: egy Wesselényinek félni nem szabad! Ostorával még rá is csapott a paripára, az meg vadul elvágatott a csupán a sörényébe kapaszkodó gyerekekkel. De a hatéves, korához képest feltűnően erős, fejlett fiú nem esett le, hanem épségben tért vissza a megfáradt ló hátán a szülői kastélyba. Kilenc évesen már vadászatokra kísérte édesapját. Tíz évesen tartott beszéde olyan sikeres volt, hogy talán ekkor dőlt el, hogy édesapja akaratával szembefordulva nem katonai, hanem politikusi pályára lép.

171. A HIMNUSZ KÖLTŐJE

Az 1830-as években a magyar társadalom és gazdaság megújításának hívei nem kirekeszteni, hanem küzdelmükbe bevonni, szövetségesül megnyerni akarták a velük sok szempontból már évszázadok óta ellentétes érdekű, robotoló jobbágytömegeket. A nemesség számára világos üzenetet az 1831-es koleralázadás jelentett. A Magyarországon pusztító kolera továbbterjedését úgy akarták megakadályozni, hogy megtiltották a közlekedést, amivel megakadályozták, hogy a föld nélküli zsellérek elmehessenek az Alföldre aratni, és ez éhínséggel fenyegette az érintett családokat. Egyes helyeken a határba sem mehettek ki, s a jobbágyok nem tudták termésüket betakarítani. A földesurak ugyanakkor kíméletlenül behajtották a kilencedet, végeredményben tehát a parasztok sok helyen élelem nélkül maradtak. Az elkeseredés az urak, a hatósági személyek ellen fordult; számos kastélyt feldúltak, földesurakat családtagjaikkal, papokat, jegyzőket, tisztartókat, katonatiszteket öltek meg.

172. A HAZA BÖLCSE

A „haza bölcseinek” országos karrierje 1833-ban kezdődhetett el, amikor bátyja egy váratlan betegség miatt visszalépett az országgyűlési követségtől, s öccsét küldte követnek Pozsonyba maga helyett. Deák tehát csak 1833-ban csatlakozott az alsóház politikai küzdelmeihez, de az örökváltság, a lengyel felkelés, a vallás- és szólásszabadság kapcsán tartott beszédeivel gyorsan felhívta magára a figyelmet. A higgadt, nagyon felkészült jogász az ellenzék egyik vezéralakjává vált. Az 1839-40-es országgyűlés még nagyobb sikert hozott számára, mert szakítva a nemesség korábbi sérelmi politikai eszközeivel, az adó- és újoncmegszavazás feltételévé a politikai foglyoknak (pl. Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos és Lovassy László) adott amnesztiát tette. Deák kompromisszumos politikája egyértelműen sikert hozott, és ebben számíthatott az arisztokrácia egy ekkoriban politikai pályára lépő új képviselőjére, gróf Batthyány Lajosra is. Egy szoros, erős elvi alapokon álló politikai szövetség született a két politikus között.

173. KOSSUTH POLITIKÁJA

Kossuth Lajos Zemplén megye főrendjeinek képviselőjeként nem vehetett részt a szavazásokban, a döntéshozatalban, ám megfigyelőként roppant fontos tapasztalatokra és ismeretségekre tett szert. Wesselényi Miklóssal való együttműködésének eredménye az Országgyűlési Tudósítások megszületése. Ez a kiadvány az országgyűlési vitákról készült jegyzőkönyv, illetve tudósítás, amelyet a cenzúra megkerülésével magánlevélként juttattak el az előfizetőkhez. Óriási népszerűsége tett szert Kossuth ezzel a munkával, korábban ugyanis nem készültek ilyen tájékoztató kiadványok. Kossuthot ezek miatt letartóztatták, majd bebörtönözték, hiszen a kiadványok nem csupán az eseményeket összefoglaló krónikák voltak, hanem éles és gyújtó hangú kormánybírálatok. Maga – az udvar és az ellenzék között közvetítő szerepet felvállaló, a magyarokat sok ügyben támogató – nádor is Kossuth tevékenységének veszélyeire hívta fel a figyelmet, és bár a Tudósítások betiltása mellett foglalt állást, de a letartóztatást helytelenítette. József nádor jól érzékelte, hogy ez a per Kossuth politikai megerősödéséhez vezet majd, de az udvar keményebb kezű, megfélemlítést pártoló politikusai nem hallgattak rá, pedig a nádornak volt igaza...

174. AZ ELSŐ VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER

Nagy vihart kavart a korabeli közéletben, hogy a centralisták a nemesség politikai védőbástyájának számító vármegyei önkormányzatok helyett erős, egységesített, központosított közigazgatás szervezését szorgalmazták. A gyakorlati politikában kevés támogatást kaptak, hiszen mind a kossuthi, mind a deáki reformelképzeléseket fenntartással fogadták. Bár jelentősebb politikai szerepet nem vállalt, de Madách Imre is támogatta elképzeléseiket.

175. A RADIKÁLIS IFJÚSÁG

Kossuth Lajos és Irányi Dániel még Pozsonyban egyeztetett arról, hogy a felirati javaslatot és az ellenzék legfőbb követeléseit rövid, tömör megfogalma-

zásban, jól érthető formában közre kell bocsátani. A márciusi ifjak közül Irinyi József vett részt a végső változat megfogalmazásában, amelybe ekkor került be például az évenkénti országgyűlés követelése is. A március 15-én megjelent változatot küldték a tüntető tömeg követelésére petícióként Pozsonyba.

176. ÖRÖKMÉCSÉS ŐRZI EMLÉKÉT

Batthyány Lajos az 1839–40-es országgyűlésen is még németül fogalmazta meg beszédeit, a titkárai fordították le magyarra. Az 1843–44-es országgyűlésen már spontán megnyilatkozásokat is tett magyarul, de írásban – miként Széchenyi is – élete végéig nehézségekkel küzdött.

177. KOSSUTH ÉS SZÉCHENYI VITÁJA

Bár mindketten befolyásos grófi családból származtak, Batthyány és Széchenyi viszonya sajátosan alakult. Kezdetben mindketten kritikával és fenntartással fogadták Kossuth publicisztikáit a Pesti Hírlapban. Széchenyi megpróbálta megnyerni magának a befolyásos ellenzéki arisztokrátiát azzal, hogy közbenjárást ígért neki a vasi adminisztrátori kinevezése érdekében, de nem járt sikerrel. Batthyány egyre inkább a Kossuth politikája felé fordult, még ha nem is mindenben értettek egyet. Például Kossuth kitartott amellett, hogy a különböző, ekkor alapított ipart támogató egyletek (pl. Cukorfinomító Gyár-Egyesület) vezetésében ellenzékiek kapjanak szerepet, Batthyány viszont hibásnak tartotta ezt a politikát és szélesebb nemzeti összefogást tartott szükségesnek gazdasági ügyekben is.

178. A REFORMKORI POLITIKAI CSOPORTOSULÁSOK

Az 1843–44-es országgyűlésen jelent meg egy új politikai csoport, a centralistáké. A fiatal értelmiség azon részét képviselték, akik a polgári átalakulást következetesen végig akarták vinni, s ezért radikálisabban szembefordultak a nemesi társadalom önérdékvédő retorikájával és politizálásával. Legnevesebb képviselői Szalay László, Eötvös József, Trefort Ágoston voltak, de

szimpatizált velük az írók közül Madách Imre és Kemény Zsigmond is. Az különböztette meg őket sok politizáló kortársuktól, hogy a centralisták minden társadalmi-politikai kérdést tudományos szinten dolgoztak fel, majd a lehető legszélesebb rétegekhez kívánták eljuttatni az ismereteket. Ez a magyarázata, hogy jelentős szerepük volt az 1848-as jogi változások előkészítésében.

179. REFORMKORI POLITIKUSOK ÉS MŰVEIK

A korán árvaságra jutó Kölcsey Ferenc tanulmányait a Debreceni Református Kollégiumban végezte. Csokonai Vitéz Mihály temetésén találkozott a nyelvújítás meghatározó alakjával, Kazinczy Ferencsel, aki ekkortól figyelemmel kísérte a költészet és történelem iránt érdeklődő, zárkózott természetű ifjút. Pesti jogi tanulmányait Kölcsey arra is felhasználta, hogy az irodalmi életbe bekapcsolódjon. 1815-ben Kazinczy pártjára állt a nyelvújításhoz kapcsolódó vitában, 1826-ban pedig folyóiratot alapítottak, majd egyike volt a Kisfaludy Társaság létrehozóinak. Országgyűlési képviselőként és kiváló szónokként kiállt a fontosnak tartott változások mellett. Utolsó beszéde, a Búcsú az országos rendektől összefoglalta mindazt, amit a reformkori ellenzék el szeretett volna érni. Szimbolikus jelentőségű, hogy Kölcsey azért mondott le 1835-ben a megyei követségről, mert megyéjében az örökvaltság kérdésben olyan döntés született, amivel ő nem értett egyet, azt képviselni nem tudta. Az ellenzék érzelmeit jól mutatja, hogy az esetet bemutató Országgyűlési Tudósítások gyászkeretben jelent meg.

180. A REFORMKOR ÉPÍTÉSZETI REMEKEI

A Nagy Francia Forradalmat és vele a polgári eszmék diadalra jutását követően a polgárság a római köztársaságot tekintette példaképének, megszületett a barokk és rokokó tobzódó díszítmódjával szembe forduló, a klasszikus harmónia megteremtésére törekvő klasszicizmus. A gazdasági prosperitás Magyarországon is lehetővé tette, hogy az építetők közt megjelenjen a polgárság, ám igaz, hogy zömével még inkább az állami, illetve közösségi célú épületek a meghatározók.

